

THE PALIVERSE PROJECT

The Universe of Buddha's Wisdom

Subcommentaries (Tīkā)

The Canon of Discourses - Subcommentaries (Sutta
Piṭaka - Tīkā)

2. The Collection of the Middle Length Discourses -
Subcommentaries (2. Majjhima Nikāya - Tīkā)

2. Subcommentary on the Middle Fifty Discourses
(2. Majjhimaṇṇāsa-tīkā)

5. The Chapter on Brahmins (5. Brāhmaṇavaggo)

PaliVerse

2. The Collection of the Middle Length Discourses - Subcommentaries

2. Subcommentary on the Middle Fifty Discourses

5. Brāhmaṇavaggo

1. Brahmāyusuttavaṇṇanā

383. “Mahāsatto mahiddhiko mahānubhāvo”tiādīsu uḷāratā visayo, “mahājanakāyo sannipatī”tiādīsu sambahulabhāvavisayo, idha pana tadubhayampissa atthoti “mahatāti guṇamahattenapi mahatā”tiādi vuttaṃ. Appicchātādīti ādi-saddena santuṭṭhisallekhapavivekaasamsaggavīriyārambhādīnaṃ saṅgaho. Diṭṭhisīlasāmaññaṃsaṅghātasāṅkhātenāti ettha “niyato sambodhiparāyaṇo” - “atṭhānametaṃ, bhikkhave, anavakāso, yaṃ diṭṭhisampanno puggalo sañcicca pāṇaṃ jīvitaṃ voropeyyāti netāṃ tṭhānaṃ vijjatī”tiādivacanato diṭṭhisīlānaṃ niyatasabhāvattā sotāpannāpi aññaṃaṇṇaṃ diṭṭhisīlasāmaññaṇa saṃhatā, pageva sakadāgāmiādayo. “Tathārūpāya diṭṭhiyā diṭṭhisāmaññaṃagato viharati tathārūpehi sīlehi sīlasāmaññaṃagato viharatī”ti vacanato puthujjanānampi diṭṭhisīlasāmaññaṇa saṃhatabhāvo labbhatīeva.

Oṭṭhapahatakarāṇavasena atthavibhāgavasena. Saṇighaṇḍukeṭubhānanti ettha nighaṇḍūti vacanīyavācakabhāvena atthaṃ saddaṇca khaṇḍati vibhajja dassetīti nikhaṇḍu. So eva idha kha-kārassa gha-kāraṃ katvā “nighaṇḍū”ti vutto. Kiṭati gameti kiriyādivibhāgaṃ, taṃ vā anavasesapariyādānato gamento pūretīti keṭubhaṃ. Vevacanappakāsakanti pariyāyasaddadīpakāṃ, ekekassa atthassa anekapariyāyavacanavibhāvakanti attho. Nidassanamattañcetaṃ anekesampi atthānaṃ ekasaddavacanīyatāvibhāvanavasenaṃ tassa ganthassa pavattattā. Vacībhedaḍḍilakkhaṇā kiriyā kappīyati etenāti kiriyākappo, so pana vaṇṇapadasambandhapadatthavibhāgato bahuvikappoti āha “kiriyākappavikappo”ti. Idaṇca mūlakiriyākappaganthaṃ sandhāya vuttaṃ. So hi sataṣaṇṇaparimāṇo nalacariyādīpakaraṇaṃ. Tṭhānakaraṇādivibhāgato nibbacanavibhāgato ca akkharā pabhedīyanti etehīti akkharappabhedā, sikkhāniruttiyo. Etesanti vedānaṃ. Te eva vede padaso kāyatīti padako. Taṃ taṃ saddaṃ tadatthaṇca byākaroti byācikkhati etenāti byākaraṇaṃ, saddasatthaṃ. Āyatīṃ hitaṃ tena lokaṃ na yatati na īhatīti lokāyataṃ. Tañhi ganthaṃ nissāya sattā puññaṃkiriyāya cittampi na uppādentī. Vayatīti vayo, na vayo avayo, na avayo anavayo, ādimajjhapariyosānesu katthaci aparikilanto avitthāyanta te ganthe sandhāreti pūretīti attho. Dve paṭisedhā pakatiṃ gamentīti dassento “avayo na hotī”ti vatvā tattha avayaṃ dassetuṃ “avayo...pe... na sakkotī”ti vuttaṃ.

384. Garūti bhāriyaṃ attānaṃ tato mocetvā gamanaṃ dukkaraṃ hoti. Anatthopi uppajjati nindābyārosaupārambhādi. Abbhuggatoti ettha abhisaddayogena itthambhūtākhyānatthe upayogavacanāṃ.

Lakkhaṇānīti lakkhaṇadīpanāni mantapadāni. Antaradhāyantīti na kevalaṃ lakkhaṇamantāniyeva, aññānīpi brāhmaṇānaṃ ñāṇabalābhāvena anukkamena antaradhāyanti. Tathā hi vadanti “ekasataṃ addhariaṃ dipaññāsamattato sāmā”tiādi. Paṇidhimahato samādānamahatotiādinā paccekaṃ maha-saddo yojetabbo. Paṇidhimahantatādi cassa buddhavaṃsacariyāpiṭakavaṇṇanādivaseneva veditabbo. Niṭṭhāti nipphattiyo. Jātisāmaññatoti lakkhaṇajātiyā lakkhaṇabhāvena samānabhāvato. Yathā hi buddhānaṃ lakkhaṇāni suvisuddhāni suparibyattāni paripuṇṇāni ca honti, na evaṃ cakkavattīnaṃ. Tenāha “na teheva buddho hotī”ti.

Abhirūpatā dīghāyukatā, appātaṅkatā brāhmaṇādīnaṃ piyamanāpatāti catūhi acchariyadhammehi. Dānaṃ piyavacanaṃ atthacariyā samānattatāti imehi catūhi saṅgahavatthūhi. Rañjanatoti pītijananato. Cakkaṃ cakkaratanaṃ vatteti pavattetīti cakkavattī, sampatticakkehi sayāṃ vatteti, tehi ca paraṃ sattanikāyaṃ vatteti pavattetīti cakkavattī, parahitāvaho iriyāpathacakkānaṃ vatto vattanaṃ etassa atthīti cakkavattī, appaṭihataṃ vā āṇasaṅkhātāṃ cakkaṃ vatteti cakkavattī, appaṭihataṃ vā āṇasaṅkhātāṃ cakkaṃ vatteti cakkavattī, khattiyamaṇḍalādisaññitaṃ cakkaṃ samūhaṃ attano vase vatteti cakkavattī. Dhammaṃ caratīti dhammiko. Dhammato anapetattā dhammo rañjanatthena rājāti dhammarājā. Kopādīti ādi-saddena kāmlobhamānamadādi ke saṅgaṇhāti. Vijitāvīti vijitavā. Kenaci akampiyatṭhena janapadatthāvariyaṃ appatto. Daḷhabhattibhāvato vā janapado thāvariyaṃ patto etthāti janapadatthāvariyaṃ appatto. Cittikatabhāvādināpi cakkassa ratanaṭṭho veditabbo. Esa nayo sesesupi. Ratini mittatāya vā cittikatādibhāvassa ratijananatṭhena ekasaṅgahatāya visuṃ aggahaṇaṃ.

Imehi pana ratanehi rājā cakkavattī yaṃ yamatthaṃ paccanubhoti, taṃ taṃ dassetuṃ “imesu panā”tiādi vuttaṃ. Ajitaṃ jināti mahesakkhataṃvattaniyakammanissandabhāvato. Vijite yathāsukhaṃ anuvicarati hatthiratanāṃ assaratanañca abhiruhitvā tesāṃ ānubhāvena antopātarāseyeva sakalaṃ pathaviṃ anusaṃyāyitvā rājadhāniyaṃ paccāgamanato. Pariṇāyakaratanena vijitamanurakkhati tena tattha tattha kattabbakiccassa saṃvidhānato. Sesehīti maṇiratanaitthiratanagahapatiratanehi. Tattha maṇiratanena yojanappamāṇe dese andhakāraṃ vidhamitvā ālokadassanādinā sukhamanubhavati, itthiratanena atikkantaṃanusarūpasampattidassanādivasena, gahapatiratanena icchiticchitamaṇikanakarajatādidhanappaṭilābhavasena. Ussāhasattiyogo yena kenaci appaṭihatāṇācakkabhāvasiddhito. Hatthiassaratanādīnaṃ mahānubhāvattā kosasampattiyāpi pabhāvasampattisiddhito “hatthi...pe... yogo”ti vuttaṃ. Koso hi nāma sati ussāhasampattiyaṃ. Pacchimenaṭi pariṇāyakaratanena. Tañhi sabbarājakicesu kusalaṃ avirajjhanapayogaṃ. Tenāha “mantasattiyogo”ti. Tividhasattiyogaphalaṃ paripuṇṇaṃ hotīti sambandho. Sesehīti sesehi pañcahi ratanehi. Adosakusalamūlajanitakammānubhāvenāti adosasaṅkhātēna kusalamūlena saha jātādipaccayavasena uppāditakammasa ānubhāvena sampajjanti sommataratanajātikattā. Majjhimāni maṇiitthigahapatiratanāni. Alobha...pe... kammānubhāvena sampajjanti uḷāradhanassa uḷāradhanappaṭilābhakāraṇassa ca pariccāgasampadāhetukattā. Pacchimanti pariṇāyakaratanāṃ. Tañhi amoha...pe... kammānubhāvena sampajjati mahāpaññeneva cakkavattirājakiccassa pariṇetabbattā.

Saraṇato paṭipakkhavidhamanato sūrā. Tenāha “abhīrukajātikā”ti. Asure vijinitvā ṭhitattā vīro, sakko devānamindo, tassa aṅgaṃ devaputto senaṅgabhāvatoti vuttaṃ “vīraṅgarūpāti devaputtasadisakāyā”ti. Sabhāvoti sabhāvabhūto attho. Vīrakāraṇanti vīrabhāvakāraṇaṃ. Vīriyamayasaṛīrā viyāti saviggahavīriyasadisā saviggahañce vīriyaṃ siyā, taṃsadisāti attho. Nanu rañño cakkavattissa paṭisenā nāma natthi, yamassa puttā pamaddeyyuṃ, atha kasmā “parasenapamaddanā”ti vuttanti codanaṃ sandhāyāha “sace”tiādi. Tena parasenā hotu vā mā vā, te pana evaṃ mahānubhāvāti dasseti. Dhammenāti katūpacitena attano puññadhammena. Tena hi sañcoditā pathaviyaṃ sabbarājāno paccuggantvā “svāgataṃ te mahārājā”tiādiṃ vatvā attano rajjaṃ rañño cakkavattissa niyyādentī. Tena vuttaṃ “so imaṃ...pe... ajjhāvasatī”ti. Atṭhakathāyaṃ pana tassa yathāvuttadhammassa cirataraṃ vipaccituṃ paccayabhūtaṃ cakkavattivattasamudāgataṃ payogasampattisaṅkhātaṃ dhammaṃ dassetuṃ “pāṇo na hantabbotiādinā pañcasīladhammenā”ti vuttaṃ. Evañhi “adaṇḍena asatthenā”ti idaṃ vacanaṃ suṭṭhuturaṃ samatthitaṃ hoti, yasmā rāgādayo pāpadhammā uppajjamānā sattasantānaṃ chādetvā pariyonandhitvā tiṭṭhanti, kusalapavattiṃ nivārenti, tasmā te “chadanā, chadā”ti ca vuttā.

Vivaṭṭetvā parivattetvā. Pūjārahatā vuttā “arahatīti araha”nti. Tassāti pūjārahatāya. Yasmā sammāsambuddho, tasmā arahanti. Buddhatahetubhūtā vivaṭṭacchadatā vuttā savāsanasabbakilesappahānapubbakattā buddhabhāvasiddhiyā. Arahaṃ vaṭṭābhāvenāti phalena hetuanumānadassanaṃ. Sammāsambuddho chadanābhāvenāti hetunā phalānumānadassanaṃ. Hetudvayaṃ vuttaṃ “vivaṭṭo vicchado cā”ti. Dutiyavesārajjenāti “khīṇāsavassa te paṭijānato”tiādinā āgatena vesārajjena. Purimasiddhīti purimassa padassa atthasiddhi. Paṭhamenāti “sammāsambuddhasa te paṭijānato”tiādinā āgatena vesārajjena. Dutiyasiddhīti buddhattasiddhi. Tatiyacatutthehīti “ye kho pana te antarāyikā dhammā”tiādinā, “yassa kho pana te atthāyā”tiādinā ca āgatehi tatiyacatutthehi vesārajjehi. Tatiyasiddhīti vivaṭṭacchadanatā siddhi. Yāthāvato antarāyikaniyyānikadhammāpadesena hi satthu vivaṭṭacchadabhāvo loka pākaṭo ahoṣi. Purimaṃ dhammacakkhūti purimapadaṃ bhagavato dhammacakkhūti sādheti kilesāriṇaṃ saṃsāracakkassa ca arānaṃ hatabhāvadīpanato. Dutiyaṃ padaṃ buddhacakkhūti sādheti sammāsambuddhasseva taṃ sambhavato. Tatiyaṃ padaṃ samantacakkhūti sādheti savāsanasabbakilesappahānadīpanato. “Sammāsambuddho”ti hi vatvā “vivaṭṭacchado”ti vacanaṃ buddhabhāvāvahameva sabbakilesappahānaṃ vibhāvetīti. Sūrabhāvanti lakkhaṇavibhāvanena visadaññaṇataṃ.

385. Gavesīti ñāṇena pariyesanaṃ akāsi. Samānayīti ñāṇena saṅkalento samānaṃ ānayaṃ samāhari. Na sakkoti saṃkucite iriyāpathe yebhuyyena tesāṃ dubbibhāvanato. Kaṅkhatīti padassa ākaṅkhatīti ayamatthoti āha - “aho vata passeyyanti patthanaṃ uppādetī”ti. Kicchati kilamati. “Kaṅkhatī”ti padassa pubbe āsīsanatthataṃ vatvā idāni tassa saṃsayatthattameva vikappantaravasena dassento “kaṅkhāya vā dubbalā vimati vuttā”tiādi vuttaṃ. Tīhi dhammehi tippakārehi saṃsayadhammehi. Kālussiyabhāvoti appasannatāya hetubhūto āvilabhāvo. Yasmā bhagavato kosohitaṃ sabbabuddhāveṇikaṃ vatthaguyhaṃ suvisuddhakañcanaṃaṇḍalasannikāsaṃ attano saṇṭhānasannivesasundaratāya ājāneyyagandhahatthino varaṅgacārubbhāvaṃ vikasaṃanatanipaniyāravindasamujjalakesarāvattavilāsaṃ sañjhāpabhānuraññitajalavanantarābhilakkhita-sampunṇacandamaṇḍalasobhañca attano siriyā abhibhuyya virājati, yaṃ bāhirabbhantaramalehi anupakkiliṭṭhatāya

cirakālaṃ suparicita brahmacariyādhikāratāya susaṇṭhitasanṭhānasampattiyaṃ ca kopīnampi santaṃ akopīnameva, tasmā vuttaṃ “bhagavato hī”tiādi. Pahūtabhāvanti puthulabhāvaṃ. Ettheva hi tassa saṃsayo, tanumudusukumāratādīsu panassa guṇesu tassa vicāraṇā eva nāhosi.

Hirikaraṇokāsanti hiriyaṭṭabbatṭhānaṃ. Chāyanti paṭibimbaṃ. Kīdisanti āha “iddhiyā”tiādi. Chāyārūpanti bhagavato paṭibimbarūpaṃ. Tañca kho buddhasantānato vinimuttaṃ rūpakamattaṃ bhagavato sarīraṇaṇasāṇṭhānāvayavaṃ iddhiṃmayāṃ bimbakamattaṃ, taṃ pana dassento bhagavā yathā attano buddharūpaṃ na dissati, tathā katvā dasseti. Nīharitvāti pharitvā.

Kaṇṇasotānaṃ upacitatanutambalomatāya dhotarajatapanālikāsadisatā vuttā. Mukhapariyanteti kesante.

Kiriyākaraṇanti kiriyāya kāyikassa vācasikassa paṭipatti. Tatthāti tesu kiccesu. Dhammakathikānaṃ vattaṃ dassetuṃ bījaniggahaṇaṃ kataṃ. Na hi aññathā sabbassapi lokassa alaṅkārabhūtaṃ paramukkaṃsagataṃ sikkhāsāmyamānaṃ buddhānaṃ mukhaṇḍamaṇḍalaṃ paṭicchādetabbaṃ hoti.

Pattharita vitānaolambita gandhadāmakusumadāmake gandhamāṇḍalamāle. Pubbhāgena paricchinditvāti “ettakaṃ velaṃ samāpattiyaṃ vītināmessāmī”ti evaṃ pavattena pubbhāgena kālaṃ paricchinditvā. Paccaya dāyakesu anurodhavasena paṇisaṃ ussādentō vā paggaṇhanto, adāyakesu virodhavasena paṇisaṃ apasādentō vā.

Yogakkhemaṃ antarāyābhāvaṃ. Sabhāvaguṇenevāti yathāvuttaguṇeneva. Bhoto gotamassa guṇaṃ saviggahaṃ cakkavālaṃ atisaṃbādhaṃ vitthārena sandhāretuṃ appahontato. Bhavaggaṃ atinīcaṃ uparūpari sandhāretuṃ appahontato.

386. Thānagamanādīsu bhūmiyaṃ suṭṭhu samāpatiṭṭhitā pādā etassāti suppatiṭṭhitapādo. Taṃ pana bhagavato suppatiṭṭhitapādataṃ byatirekamukhena vibhāvetuṃ “yathā hī”tiādi vuttaṃ. Tattha aggatalanti aggapādatalaṃ. Paṇhīti paṇhitalaṃ. Passanti pādatalassa dvīsu passesu ekekaṃ, ubhayameva vā pariyantaṃ passaṃ. Suvaṇṇapādukatalaṃ viya ujukaṃ nikkhiyāmaṇaṃ. Ekappahārenevāti ekakkhaṇeyeva. Sakalaṃ pādatalaṃ bhūmiṃ phusati nikkhipane. Ekappahāreneva sakalaṃ pādatalaṃ bhūmito utṭhahatīti yojanā.

Tatrāti tāya suppatiṭṭhitapādatāya anupubbaninnāva acchariyabbhutaṃ idaṃ vuccamānaṃ nissandaphalaṃ. Vuttamevatthaṃ satthu tidivagamanena supākaṭaṃ kātuṃ “tathā hī”tiādiṃ vatvā “na hī”tiādinā taṃ samattheti. Tena paṭhamalakkhaṇatopi dutiyalakkhaṇaṃ mahānubhāvanti dasseti. Tathā hi vakkhati “antamaso cakkavattirañño paṇisaṃ upādāya sabbopi cakkalakkhaṇasseva parivāro”ti. Yugandharapabbatassa tāvatimsabhavanassa ca pakatipadanikkhepaṭṭhānupasaṅkamane neva buddhānaṃ, na devatānaṃ ānubhāvo, atha kho buddhānaṃ lakkhaṇānubhāvoti imamatthaṃ nidassitaṃ. Sīlatejēna...pe... dasannaṃ pāramīnaṃ ānubhāvenāti idampi lakkhaṇanibbattakammavisesakittanamevāti daṭṭhabbaṃ. Sabbāvantehīti sabbapadesavantehi.

Nābhiparicchinnāti nābhiyaṃ paricchinnā paricchedavasena t̥hitā.
Nābhimukhaparikkhepapaṭṭoti pakaticakkassa akkhabbhāhatapariharaṇatthaṃ
nābhimukhe t̥hapetabbaparikkhepapaṭṭo. Nemimaṇikāti nemiyaṃ āvaḷibhāvena
t̥hitamaṇikālekḥā.

Sambahulavāroti bahuvidhalekhaṅgavibhāvanavāro. Sattīti āvudhasatti. Sirivacchoti
sirimukhaṃ. Nandīti dakkhiṇāvaṭṭaṃ. Sovattikoti sovattiaṅko. Vaṭaṃsakoti āveḷaṃ.
Vaḍḍhamānakanti purisaḥāri purisaṅgaṃ. Morahatthakoti morapiṇchakalāpo,
morapiṇcha parisibbito vā bījaniviseso. Vālabījanīti cāmarivālaṃ. Siddhatthādi
puṇṇaghaṭapūṇṇapātiyo. “Cakkavāḷo”ti vatvā tassa padhānāvayave dassetuṃ
“himavā sineru...pe... saḥassānī”ti vuttaṃ.

Āyatapaṇhīti idaṃ aññesaṃ paṇhito dīghataṃ sandhāya vuttaṃ, na pana
atidīghatanti āha “paripuṇṇapaṇhī”ti. Yathā pana paṇhilakkhaṇaṃ paripuṇṇaṃ nāma
hoti, taṃ byatirekamukhena dassetuṃ “yathā hī”tiādi vuttaṃ. Āraggenāti maṇḍalāya
sikhāya. Vaṭṭetvāti yathā suvaṭṭaṃ hoti, evaṃ vaṭṭetvā.
Rattakambalagenḍukasadisāti rattakambalamayagenḍukasadisā.

Makkaṭassevāti vānarassa viya. Dīghabhāvena samataṃ sandhāyetam vuttaṃ.
Niyyāsatenāti chadikaniyyāsādiniyyāsasammissena telena.

Talunāti sukumārā.

Cammenāti aṅgulantaraveṭhitacammena. Paṭibaddhaaṅgulantaroti ekato
sambaddhaaṅgulantaro. Ekappamāṇāti dīghato samānappamāṇā. Yavalakkhaṇanti
abbhantarato aṅgulipabbethitaṃ yavalakkhaṇaṃ. Paṭivijjhitvāti taṃtaṃpabbānaṃ
samānadesatāya aṅgulīnaṃ pasāritakāle aññamaññaṃ vijjhitāni viya phusitvā
tiṭṭhanti.

Saṅkhā vuccanti gopphakā, uddhaṃ saṅkhā etesanti ussaṅkhā, pādā. Piṭṭhipādeti
piṭṭhipādasamīpe. Sukhena pādā parivattanti pādanāmanādīsu, teneva
gacchantānaṃ tesam heṭṭhā pādatalāni dissanti. Tenāti gopphakānaṃ piṭṭhipādato
uddhaṃ patitṭhitattā. Caturaṅgulamattañhi tāni uddhaṃ ārohitvā patiṭṭhahanti,
nigulhāni ca honti, na aññesaṃ viya paññāyamānāni. Satipi desantarappavattiyaṃ
niccaloti dassanatthaṃ nābhiggahaṇaṃ.

Yasmā eṇīmigassa samantato ekasadisamaṃsā anukkamena uddhaṃ thūlā jaṅghā
honti, tasmā vuttaṃ “eṇīmigasadisajaṅghā”ti. Paripuṇṇajaṅghoti samantato
maṃsūpacayena paripuṇṇajaṅgho. Tenāha “na ekato”tiādi.

Etenāti “anonamanto”tiādivacanena, jāṇuphāsubhāvadīpanenāti attho. Avasesajanāti
iminā lakkhaṇena rahitā janā. Khujjā vā honti heṭṭhimakāyato uparimakāyassa
rassatāya. Vāmanā vā uparimakāyato heṭṭhimakāyassa rassatāya. Etena t̥hapetvā
sammāsambuddhaṃ cakkavattinañca itare sattā khujjā vāmanā cāti dasseti.

Ohitanti samohitaṃ antogadhaṃ. Tathābhūtaṃ pana taṃ tena channaṃ hotīti āha
“paṭicchanna”nti.

Suvaṇṇavaṇṇoti suvaṇṇavaṇṇavaṇṇoti ayamettha atthoti āha “jātiṅgulakenā”tiādi.
Svāyamattho āvuttiñāyena ca veditabbo. Sarīrapariyāyo idha vaṇṇasaddoti
adhippāyena paṭhamavikappaṃ vatvā tathārūpāya pana ruḷhiyā abhāvaṃ manasi
katvā vaṇṇadhātupariyāyameva vaṇṇasaddaṃ gahetvā dutiyavikappo vutto.

Rajoti sukhumarajo. Jallanti malīnabhāvāvaho reṇusañcayo. Tenāha “malaṃ vā”ti. Yadi vivaṭṭati, kathaṃ nhānādīti āha “hatthadhovanā”tiādi.

Āvaṭṭapariyosāneti padakkhiṇāvaṭṭāya ante.

Brahmuno sarīraṃ purato vā pacchato vā anonamitvā ujukameva uggatanti āha “brahmā viya ujugatto”ti. Passavaṅkāti dakkhiṇapassena vā vāmapassena vā vaṅkā.

Hatthapiṭṭhiādivasena satta ussādā etassāti sattussado.

Sīhassa pubbaddhaṃ sīhapubbaddhaṃ, paripuṇṇāvayavatāya sīhapubbaddhaṃ viya sakalo kāyo assāti sīhapubbaddhakāyo. Sīhassevāti sīhassa viya. Saṇṭhantīti saṇṭhahanti. Nānācittenti vivīdhacittena. Puññacittenti pāramitāpuññacittarūpena. Cittitoti sañjātacittabhāvo.

Dvinnaṃ koṭṭānamantaranti dvinnaṃ piṭṭhibāhānaṃ vemajjhaṃ, piṭṭhimajjhassa uparibhāgo. Citaṃ paripuṇṇanti aninnabhāvena citaṃ, dvīhi koṭṭehi samatalatāya paripuṇṇaṃ. Uggammāti uggantvā.

Nigrodhaparimaṇḍalo viya parimaṇḍalo nigrodhaparimaṇḍalo ekassa parimaṇḍalasaddassa lopaṃ katvā. Na hi sabbo nigrodho maṇḍalo. Tenāha “samakkhandhasākho nigrodho”ti. Parimaṇḍalasaddasannidhānena vā parimaṇḍalova nigrodho gayhatīti parimaṇḍalasaddassa lopena vināpi ayamatto labbhatīti āha “nigrodho viya parimaṇḍalo”ti. Yāvatakvassāti o-kārassa va-kāradesaṃ katvā vuttaṃ.

Samavaṭṭitakkhandhoti samaṃ suvaṭṭitakkhandho. Koñcā viya dīghagalā, bakā viya vaṅkagalā, varāhā viya puthulagalāti yojanā. Suvaṇṇāliṅgasadisoti suvaṇṇamayakhuddakamudiṅgasadiso.

Rasaggasaggīti madhurādibhedhaṃ rasaṃ gasanti anto pavesantīti rasaggasā, rasaggasānaṃ aggā rasaggasaggā, tā etassa santīti rasaggasaggī. Tenāti ojāya apharaṇena, hīnadhātukattā te bahvābādhā honti.

“Hanū”ti sannissayadantādhārassa samaññā, taṃ bhagavato sīhahanusadisam, tasmā bhagavā sīhahanu. Tattha yasmā buddhānaṃ rūpakāyassa dhammakāyassa ca upamā nāma nihīnupamāva, natthi samānupamā, kuto adhikūpamā, tasmā ayampi nihīnupamāti dassetuṃ “tatthā”tiādi vuttaṃ. Tibhāgavasena maṇḍalatāya dvādasiyaṃ pakkhassa candasadisāni.

Dantānaṃ uccanīcatā abbhantarabāhirapassavasenapi veditabbā, na aggavaseneva. Tenāha “ayapaṭṭachinnasaṅkhapaṭalaṃ viyā”ti. Ayapaṭṭanti ca kakacaṃ adhippetam. Visamāti visamasanṭhānā.

Vicchinditvā vicchinditvā pavattasaratāya chinnassarāpi. Anekākāratāya bhinnassarāpi. Kākassa viya amanuññasaratāya kākassarāpi. Apalibuddhattāti anupaddutavattukattā. Vattuntīti ca akkharuppattiṭṭhānamāha. Aṭṭhaṅgasamannāgatoti ettha aṭṭhaṅgāni parato āgamissanti. Mañjughosoti madhurassaro.

Karavīkasaddo yesaṃ sattānaṃ sotapathaṃ upagacchati, te attano sarasampattiyaṃ pakatiṃ jahāpetvā avase karonto attano vase vatteti, evaṃ madhuroti dassento “tatrida”ntiādimāha. Taṃ pītinti taṃ buddhagataṃ pītiṃ. Teneva nīhārena

punappunam pavattantam avijahitvā vikkhambhitakilesā therānam santike laddhadhammassavanasappāyā upanissayasampattiyā paripakkaññatāya “sattahi...pe... patitthāsī”ti. Sattasatamattena orodhajanena saddhiṃ padasāva therānam santikam upagatatā “sattahi jaṅghāsatehi saddhi”nti vuttam.

Abhinīlanettoti adhikanīlanetto. Adhikanīlatā ca sātisayam nīlabhāvena veditabbā, na nette nīlavanṇasseva adhikabhāvatoti āha “na sakalanīlanettovā”tiādi. Pītalohitavanṇā setamaṇḍalagatarājivasena, nīlasetakāḷavanṇā pana tamtammaṇḍalavaseneva veditabbā.

Cakkhubhaṇḍanti akkhidalanti keci, akkhidalapattanti aññe. Akkhidalehi pana saddhiṃ akkhibimbanti veditabbam. Evañhi viniggatagambhīrajotanāpi yuttā hoti.

Uṇṇāsaddo loke avisesato lomapariyāyo, idha pana lomavisesavācakoti āha “uṇṇaloma”nti. Nalāṭamajjhajātāti nalāṭamajjhagatā. Odātātāya upamā, na mudutāya. Rajatapubbuḷakāti rajatamayatārakā.

Dve atthavase paṭicca vuttanti yasmā buddhā cakkavattino ca paripuṇṇanalāṭātāya paripuṇṇasīsabimbatāya ca “uṇhīsāsīsā”ti vuccanti, tasmā te dve atthavase paṭicca “uṇhīsāsīsō”ti idam vuttam. Idāni tam atthadvayam bhagavati suppatitthitanti dassetum “tathāgatassahī”tiādi vuttam. Saṇhatamatāya suvaṇṇavaṇṇatāya ca rañño baddhauṇhīsapaṭṭo viya virocati. Kappasīsāti dvidhābhūtasīsā. Phalasīsāti phalasadisāsīsā. Atthīsīsāti maṃsassa abhāvato tacopariyonaddhaatthimattasīsā. Tumbasīsāti lābusadisāsīsā. Pabbhārasīsāti piṭṭhibhāgena olambamānasīsā. Purimanayenāti paripuṇṇanalāṭatāpakkena. Uṇhīsaveṭhitasīsō viyāti uṇhīsapaṭṭena veṭhitasīsapadeso viya. Uṇhīsam viyāti chekena sippinā viracitauṇhīsamaṇḍalam viya.

Kammanti yena yena kammena yaṃ yaṃ lakkhaṇam nibbattam, tam tam kammam. Kammasarikkhakanti tassa tassa lakkhaṇassa tamkammānurūpatā. Lakkhaṇanti tassa mahāpurisalakkhaṇassa aviparītasabhāvo. Lakkhaṇānisamsanti tam lakkhaṇapaṭilābhena laddhabbaguṇo. Imāni kammādīnīti imāni anantaram vuttāni kammakammasarikkhakādīni dassetvā tam sarūpato vibhāvetvā kathetabbāni samvaṇṇakena.

Ratanavicittasuvaṇṇatoranam tasmim kāle manussaloke natthīti vuttam “devanagare”ti. Sabbaso supupphitasālarukkho asādhāraṇasobho manussūpacāre na labbhatīti āha “selantaramhī”ti. Kiriyaṇānti kāyikavācasikakiriyaṇavattim.

387. Satatapāṭihāriyanti satatam carimabhava sabbakālam lakkhaṇanibbattakakammānubhāvahetukam buddhāveṇikam pāṭihāriyam. Buddhānam atidūre pādam nikkhipitukāmānampi nātidūre eva nikkhipanam hotīti “na atidūre ṭhapessāmīti uddharatī”ti vuttam. Pakatisaṇcaraanavasenetam vuttam, tādisena pādena anakajojane ṭhapessāmīti uddharanampi hotiyeva. Atidūram hītiādi pamāṇatikkame dosadassanam. Evaṃ satīti evaṃ dakkhiṇapādavāmapādānam yathādhīpetapatiṭṭhitatthāne sati. Padavicchedoti padavāravicchedo. Yādisam pasārento vāmapādassa uddharanam patiṭṭhānañca, dakkhiṇapādassa tādisameva, iti nesam uddharanapatiṭṭhānānam samānato aññamaññabhāvena anūnānadhikatāya vuttam “dakkhiṇapādakiccam vāmapādena niyamitam, vāmapādakiccam dakkhiṇapādena niyamita”nti.

Divāti upakatthāya velāya. Vihārabhattatthāyāti vihāre yathāvuddham gahetabbabhattatthāya. Pacchato āgacchantoti pakatigamanena pacchato

āgacchanto. Okāsaṃ na labhatīti padanikkhepaṭṭhānaṃ na labhati. Ūrupariyāyo idha satthi-saddoti āha “na ūruṃ unnāmetī”ti. Daṇḍaṅkusaṃ vuccati dīghadaṇḍo aṅkuso, tena rukkhasākhaṃ chindato purisassa yathā pacchābhāgena pādānaṃ osakkaṇaṃ hoti, evaṃ bhagavato pādā na osakkantīti āha “rukkhasākhāchedana...pe... osakkāpetī”ti. Obaddhānābaddhaṭṭhānehi pādaṃ koṭṭento viyāti ābaddhaṭṭhānena anābaddhaṭṭhānena ca pādakhaṇḍaṃ koṭṭetvā thaddhaṃ karonto viya. Na ito cito ca cāletīti aparāparaṃ na cāleti. Ussaṅkhaṇḍatāya sukheneva pādānaṃ parivattanato nābhito paṭṭhāya uparimakāyo na iñjatīti heṭṭhimakāyova iñjati. Tenāha “uparima...pe... niccalo hotī”ti. Na jānāti aniñjanato. Kāyabalenāti gamanapayogasaṅkhātena kāyagatena visesabalena. Javagamanahetubhūtena vā kāyabalena. Tenāha “bāhā khipanto”tiādi. Javena gacchanto hi bāhā khipati, sarīrato sedā muccanti. Nāgāpalokitavasenāti nāgassa apalokanamiva sakalakāyeneva parivattetvā apalokanavasena.

Anāvaraṇaṇṇassāti anāvaraṇaṇṇabalena dassanassa. Anāvaraṇavāro pana kāye patiṭṭhitarūpadassanampi anāvaraṇamevāti dassanatthaṃ vutto. Indakhīlato paṭṭhāyāti nagaradvāre indakhīlato paṭṭhāya. Pakatiiriyāpathenevāti onamanādiṃ akatvā ujukagamanādinā eva. Yadi evaṃ koṭṭhakadvāragehappavese kathanti āha “daliddamanussāna”ntiādi. Parivattententi nipaṭṭhanatthaṃ kāyaṃ parivattentena.

Hatthehi gahetvāti ubhohi hatthehi ubhosu kaṭippadesesu pariggahetvā. Patati nisīdanatṭhāne nipaṭṭhanavasena patati. Orimaṃ aṅgaṃ nissāya nisinnoti pallaṅkamābhujitvā ukkuṭikanisajjāya uparimakāyaṃ heṭṭhimakāye patiṭṭhapentoyeva bhārīkaraṇavasena orimaṅgaṃ nissāya nisinno. Ghaṃsantoti ānisadadesena āsanatṭhānaṃ ghaṃsanto. Pārimaṅganti satthibhāgasammaddaṃ ānisadapadesaṃ. Tathevāti ghaṃsanto eva. Olambakaṃ dhārento viyāti olambakasuttaṃ otārento viya. Tena ujukameva nisīdanamāha. Sarīrassa garukabhāvaheṭṭhānaṃ dūrato samupāyitabhāvena sallahukabhāvato tūlapicuṃ ṭhapento viya.

Appesakkhānaṃ mahānubhāvagehappavese siyā chambhitattaṃ, cittakkhobho, darathavasena nānappakārakappaṇaṃ, bhayavasena taṇhāvasena paritassanaṃ, taṃ sabbaṃ bhagavato natthīti dassetuṃ pāḷiyaṃ “na chambhatī”tiādi vuttanti āha “na chambhatī”tiādi.

Udakaṃ dīyati etenāti udakadānaṃ, bhīṅkārādi udakabhājanaṃ. Baddhaṃ katvāti hatthagatamattikaṃ viya attano vase avattantaṃ katvā. Parivattetvāti kujjitvā. Vichaḍḍayaṃ udakassa vikkhipanavasena chaḍḍayaṃ.

Tathā na gaṇhāti, byañjanaṃ mattāya eva gaṇhanto. Bhattaṃ vā amanāpanti ānetvā yojanā. Byañjanaṃ ālopaatināmanaṃ, ālopaṇa byañjanaatināmananti imesu pana dvīsu paṭṭhamameva asāruppatāya anīṭṭhaṃ vajjetabbanti pāḷiyaṃ paṭikkhittanti daṭṭhabbaṃ. Sabbatthevāti sabbasmiṃ āharitabbavatthusmiṃ supaṇītabhāvena raso pākaṭo hoti ṇṇena pariṇṇātattā. Rasagedho pana natthi setughātattā.

Assāti “neva davāyā”tiādi padassa. Vuttametanti “visuddhimagge vinicchayo āgato”ti sabbāsavasutte saṃvaṇṇayantena vuttametam, tasmā na ettha taṃ vattabbanti adhippāyo, tasmā yo tasmīṃ tasmīṃ vinicchaye visesavādo icchitabbo. So paramatthamañjūsāya visuddhimaggavaṇṇanāya vuttanayeneva veditabbo. Pattassa gahaṇatṭhānanti hatthena pattassa gahaṇapadesaṃ. Vinivattitvāti patte sabbaṃ

āmisagataṃ saddhiṃ bhattena vinivattitvā gacchati. Pamāṇātikantanti kelāyanavasena atikkantapamāṇaṃ ārakkaṃ ṭhapeti. Cīvarabhogantaranti cīvarapaṭalantaraṃ. Udaarena akkamitvāti udareneva sannirumbhitvā.

Appattakālaṃ abhimukhaṃ nāmeti upanāmetīti atināmeti, pattakālaṃ atikkāmento nāmeti apanetīti atināmeti. Ubhayampi ekajjhaṃ gahetvā pāḷiyaṃ “na ca anumodanassa kalamatināmetī”ti vuttanti dassento “yo hī”tiādimāha.

Vegagamanena paṭisaṃmuñcitvā dhāvitvā gacchati. Accukkaṭṭhanti ativiya uddhaṃ katvā kaḍḍhitapārutaṃ. Tenāha “yo hi yāva hanukaṭṭhito...pe... hotī”ti. Accokkaṭṭhanti ativiya heṭṭhā katvā kaḍḍhitapārutaṃ. Tenāha “yāva gopphakā otāretvā”ti. Ubhato ukkhipitvāti dakkhiṇato vāmatoti ubhosu passesu uttarāsaṅgaṃ ukkhipitvā. Thananti dakkhiṇathanaṃ.

Vissaṭṭhoti vimutto. Tenāha “vissaṭṭhattāyeva cesa viññeyyo”ti. Yasmā amuttavādino vacanaṃ avissaṭṭhatāya na siniyhati, na evaṃ muttavādinoti āha “siniddho”ti. Viññeyyoti supariyattatāya akkharato ca byañjanato ca viññātuṃ sakkuṇeyyo. Tenāha “pākaṭo”ti. Viññāpaniyoti vijānitabbo. Byañjanavaseneva cettha viññeyyatā veditabbā ghosassa adhippetattā. Madhuroti piyo pemaṇīyo apalibuddho. Savanamarahati, savanassa sotassa hitoti vā savanīyo. Sampiṇḍitoti sahito. Bhagavato hi saddo uppattiṭṭhānakatāsañcitattā sahitākāreneva āpāthamāgacchati, na ayosalākāya pahaṭakaṃsathālaṃ viya vippakiṇṇo. Tenāha “avisārī”ti. Gambhīroti yathā gambhīravatthuparicchindanena ñāṇassa gambhīrasamaññā, evaṃ gambhīratṭhānasambhavato saddassa gambhīrasamaññāti āha “gambhīroti gambhīrasamuṭṭhito”ti. Ninnādavāti savisesaṃ ninnādavā. Svāyaṃ viseso gambhīrabhāvasiddhoti āha “gambhīratṭāyeva cesa ninnādī”ti. Evamettha cattāri aṅgāni caturaṅganipphādīni veditabbāni. Akāraṇā mā nassīti buddhānubhāvena viya sarassa parisapariyantatā vuttā, dhammatāvaseneva pana sā veditabbā tassa mūlakāraṇassa tathā avatṭhitattā.

Paccosakkitvāti paṭinivattitvā. Samussitakañcanapabbataṃ viya upari indanīlaratanavitatasikhaṃ vijjullatābhūsitāṃ. Mahāpathavīādayo satthuguṇapaṭibhāgatāya nidassanaṃ, kevalaṃ mahantatāmattaṃ upādāya nidassitā.

390. Appaṭisaṃviditoti anārocito. Āgamanavasena cettha paṭisaṃveditanti āha “aviññātaāgamano”ti. Uggatabhāvanti kulabhogavijjādīhi ulārabhāvaṃ. Anuddayasampannāti kāruṇikā.

391. Sahasāva okāsakaraṇena uccakulīnatā dīpitā hotīti āha “vegena uṭṭhāya dvidhā bhijjitvā”tiādi.

Nārisamānanāmanti itthiatthajotakanāmaṃ. Tenāha “itthiliṅga”nti. Avhātabbāti kathetabbā.

394. Ekanīhāreneva aṭṭha pañhe byākaronto. “Pubbenivāsaṃ...pe... pavuccatī”ti iminā pubbenivāsassa viditakāraṇaṃ vuttanti āha “tassa pubbenivāso pākaṭo”ti. Dibbacakkhuñāṇaṃ kathitaṃ tassa paribhaṇḍañāṇabhāvato yathākammūpagañāṇassa. “Jātikkhayaṃ patto, abhiññā vosito”ti ca vuttattā munīti asekkhamuni idhādhippetoti āha “arahattañāṇamoneyyena samannāgato”ti.

Kilesarāgehi kilesavivaṇṇatāhi. Jātikkhayappattattā “atho jātikkhayaṃ patto”ti vuttattā. Abhijānitvāti abhivisiṭṭhatāya aggamaggapaññāya ñatvā. Idāni paṭisambhidāyaṃ āgatanayena pariññāpahānabhāvanāsacchikiriyāsamāpattīnaṃ pāragamanena pāragūti ayamettha atthoti dassetuṃ “pāragūti vā”tiādi vuttaṃ. Abhiññeyyadhammānaṃ jānanavasena abhiññāpāragū. Tādisoti yādiso “pāragū sabbadhammāna”nti padadvayena vutto, tādiso. Chahi ākārehīti pajānanādīhi yathāvutthehi chahi ākārehi.

Kāmañcettha dve eva pucchāgāthā dve ca vissajjanāgāthā, pucchāpaṭipāṭiyā pana asaṅkarato ca vissajjanaṃ pavattati, taṃ niddhāretuṃ kiṃ panātiādi vuttaṃ. Vedehe gatattāti vedehe maggañāṇehi pāraṅgatattā. Pubbenivāsantiādīhi vijjānaṃ atthitāya bodhitattā. Pāpadhammānanti chattiṃsapāpadhammānaṃ sotthānaṃ maggaṃ pāpanena nissesato sodhitattā.

395. Dhammo nāma arahattamaggo kusaladhammesu ukkaṃsapāramippattiyaṃ ukkaṭṭhaniddesena. Tassa anurūpadhammabhāvato anudhammo nāma heṭṭhimamaggaphaladhammā. Yo satthu santike dhammaṃ sutvā yathānusiṭṭhaṃ na paṭipajjati, so tathāgataṃ dhammādhikaraṇaṃ viheṭṭheti nāma. Yo pana paṭipajjanto ca dandhābhiññatāya kammaṭṭhānasodhanatthaṃ antaranāra bhagavantaṃ upasaṅkamitvā anekavāraṃ kathāpeti, so ettāvatā dhammādhikaraṇaṃ tathāgataṃ viheṭṭhetīti na vattabbo. Na hi bhagavato dhammadesanāya parissamo atthi, ayañca attho mahāsudassanasuttādīhi dīpetabbo, tasmā - “saccadhammassa anudhamma”nti vattabbe vuttameva byatirekamukhena vibhāvetuṃ “na ca maṃ dhammādhikaraṇaṃ vihesesī”ti vuttanti daṭṭhabbaṃ. Tattha parinibbāyīti parakāle cettha parinibbānampi saṅgayhati, taṃ pana imasmiṃ gahitameva hotīti āha “desanāya arahatteneva kūṭaṃ gahita”nti.

Brahmāyusuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

2. Selasuttavaṇṇanā

396. Keṇiyoti tassa nāmaṃ, pubbe keṇiyā jīvikākappanatoti vadanti. Jaṭiloti jaṭādharo. Brāhmaṇajātikattā koṭisāratāya ca brāhmaṇamahāsālo. Payojetvā nissayo hutvā vasati, rattiṃ kāmasampattiṃ anubhavatīti vā yojanā. Sasaṅkhatanti sappimadhusakkarādīhi ceva maricasīṅgiverādīhi ca suṭṭhu abhisāṅkhatam.

Paṭikkhepapasannatāyāti ahovatāyaṃ appiccho, yo nimantiyamānopi na sādīyatīti upanimantiyamānassa paṭikkhepe titthiyānaṃ pasannabhāvatoti. Taṃ kathaṃ? Viruddhametanti “akāraṇameta”nti paṭikkhipati.

398. Kappasahashehipi...pe... ahoṣīti idaṃ nānussavasiddhaṃ anumānaggahaṇaṃ sandhāyāha. Padeti uttarapadalopena niddesoti āha “padappamāṇe”ti. Pajjati nikkhipati etthāti vā padaṃ pakatiyā pādanikkhipaṭṭhānaṃ, tasmīṃ pade. Kīlāpasutatādīnā pamādaṃ āpajjati. Bodhisattacārikanti dukkaracariyaṃ sandhāya vadati.

399. Paripuṇṇatāyāti anūnatāya. Ahīnaṅgatāyāti avekallabhāvato. Rocatīti ruci, dehappabhā, sobhaṇā ruci etassāti suruci. Ārohasampatti kāyassa pamāṇayuttauccatā. Pariṇāhasampatti kisathūlabhāvavajjitapariṇāhatā. Saṅghānasampatti avayavānaṃ susaṅghitatā. Cārudassanoti piyadassano tenāha “sucirampī”tiādi. Suvaṇṇasadisavaṇṇoti jātihiṅgulakena madditvā silānighaṃseneva

parikammaṃ katvā ṭhapitaghanasuvaṇṇarūpavaṇṇo. Mahāpurisabhāvaṃ byañjenti pakāsentīti byañjanāni, mahāpurisalakkhaṇānīti āha “paṭhamam vuttabyañjanānevā”ti.

Pubbe vuttanti “suruci”ti pubbe vuttaṃ, “ādiccova virocasi”ti puna vuttaṃ. “Cārudassano suvaṇṇavaṇṇosī”ti pubbe vuttaṃ, “kalyāṇadassano bhikkhu kañcanābhattacho”ti puna vuttanti imamatthaṃ sandhāyāha “uttaragāthāyapi eseva nayo”ti. Sātisayaṃ uttamavaṇṇe vaṇṇetvā uttamavaṇṇinoti padena santaṃ pakāsetīti āha “uttamavaṇṇasampannassā”ti. Uttamasārathīti seṭṭhapurisasārathi. Tattha tattha jambuvanasaṇḍamaṇḍitatāya jambudīpo “jambusaṇḍo”ti vuccati. Issariyanti cakkavattissariyaṃ.

Jātikhattiyāti jātimanto khattiyā. Rājābhirājāti ettha abhi-saddo pūjatthoti āha “rājūnaṃ pūjanīyo”ti.

Appamāṇāti aparimāṇā lokadhātuyo. “Yāvatā pana ākaṅkheyyā”ti hi vuttaṃ. Dhammarājā anuttaroti ettha vuttaanuttarabhāvaṃ “yāvatā hī”tiādinaṃ pākaṭataraṃ katvā dhammarājabhāvaṃ vibhāvetuṃ “svāha”ntiādi vuttaṃ. Dhammenāti paṭivedhadhammena. Tenāha “anuttarenevā”ti. Anuttarenāti visiṭṭhena uttamena. Imasmiṃ pakkhe dhammenāti paṭipattidhammenātipi saṅgayhati. Pariyattidhammenāti desanādhhammena āṇācakkam pavattemīti yojanā. Desanāñānapaṭivedhañānavibhāgaṃ dhammacakkameva vā. Appaṭivattiyanti paṭivattituṃ asakkuṇeyyaṃ.

Tathāgatena jātoti tathāgatena hetunā ariyāya jātiyā jāto. Hetuatthe karaṇavacanam. Anujātoti ca vutte anu-saddassa vasena tathāgatanti ca upayogavacanameva hoti, so ca anu-saddo hetuatthajotakoti āha “tathāgataṃ hetuṃ anujāto”ti. Avaññātabbabhāvena jātoti avajāto duppaṭipannattā. Tenāha “dussīlo”ti. Tathā hi vuttaṃ kokālikaṃ ārabba “purisantakali avajāto”ti. Putto nāma na hoti tassa ovādānusāsaniyaṃ atṭhitattā. Evamāhāti “anujāto tathāgata”nti evamāha.

Vijjāti maggavijjā. Ukkatṭhaniddesena vimuttīti phalavimutti. Nanu ca maggo bhāvetabbena gahitoti? Saccaṃ gahito, sabbe ca pana satta dhammā abhiññeyyāti vijjāya abhiññeyyabhāvo vutto. Iminā vā nayena sabbesampi abhiññeyyabhāvo vutto evāti veditabbo. Phalena vinā hetubhāvasseva abhāvato hetuvacanena phalasiddhi, nirodhassa ca sampāpanena maggassa hetubhāvo. Dukkassa nibbattanena taṇhāya samudayabhāvoti imamatthaṃ saṅgahitameva atthato āpannattā. Yuttahetunāti yuttiyuttena hetunā buddhabhāvaṃ sādheti saccavinimuttassa bujjihitabbassa abhāvato saccasambodhaneneva ca tassa anavasesato buddhattā. Atthavacanañcetaṃ, payogavacanāni pana - brāhmaṇa, ahaṃ sammāsambuddho sabbathā aviparītadhammadesano, sammāsambuddhattā sabbattha aviparītamācikkhati yathāhaṃ sabbamaggadesakoti. Kiṃ pana bhagavā sayameva attano sammāsambuddhabhāvaṃ ārocetīti? Mahākaruṇāya aññesaṃ mahāvisayato. Tattha “ekomhi sammāsambuddho, sabbābhibhū sabbavidūhamasmī”tiādīni suttapadāni idameva ca suttapadaṃ etassa atthassa sādhaṃ.

Sallakantanoti sallānaṃ samucchinntā. Rogassāti kilesarogassa. Tasmāti apunapavattipādanena tikicchanato. Brahmaṃ vā seṭṭhaṃ sammāsambodhiṃ pattoti brahmabhūto. Evaṃ āgatāyāti iminā -

“Kāmā te paṭhamā senā, dutiyā arati vuccati;

Tatiyā khuppipāsā te, catutthī taṇhā pavuccati.

Thinamiddhaṃ tepaṇcamāṃ thinamiddhaṃ te, chaṭṭhā bhīrū pavuccati;
Sattamī vicikicchā te, makkho thambho te aṭṭhamo.

Lābho siloko sakkāro, micchāladdho ca yo yaso;
Yo cattānaṃ samukkaṃse, pare ca avajānati;
Esaṃ namuci te senā, kaṇhassābhīppahārī”ti.

Evam vuttaṃ navavidhaṃ senaṃ saṅgayhati. Vase vattetvāti samucchindanena
anuppādatāpādanena vase vattetvā. Kutoci abhayo nibbhayo.

Sayameva daṭṭhabbanti yena yena adhigato, tena tena parasaddhāya gantabbaṃ
hitvā asammohato paccavekkhaṇāññāneva sāmāṃ daṭṭhabbāṃ. Tenāha
“paccakkha”nti. Pasaṭṭhā diṭṭhi sandiṭṭhi. Yathā rathena jayatīti rathiko, evaṃ idaṃ
maggabrahmacariyaṃ sandiṭṭhiyā jayatīti sandiṭṭhikaṃ. Atha vā diṭṭhanti dassanaṃ
vuccati, diṭṭhameva sandiṭṭhaṃ, sandassananti attho. Sandiṭṭhaṃ arahatīti
sandiṭṭhiko yathā vatthayugaṃ arahatīti vatthayugiko. Sandiṭṭhikaṃ phaladānaṃ
sandhāya nāssa kāloti akālaṃ, akālemeva akālikaṃ, na kālantaraṃ khepetvā phalaṃ
deti, attano pana pavattisamanantameva phalaṃ detīti attho. Atha vā attano
phalappadāne pakaṭṭho kālo patto assāti kālika, lokiyo kusaladhammo, idaṃ pana
samanantaraphalattā na kālikaṃ.

400. “Mahāyaññaṃ pavattayī”tiādīsu kevalaṃ dānadhammādīsu
yaññapariyāyasambhavato “brāhmaṇānaṃ yaññābhāvato”ti vuttaṃ. Brāhmaṇa hi
“aggimukhā devā”ti aggijuhanapubbakaṃ yaññaṃ vidahanti. Tenāha
“aggijuhanappadhānāti attho”ti “bhūrbhuva? Sva?” Iti sāvittī pubbakattā mukhaṃ
pubbaṅgamaṃ. “Mukhamiva mukha”ntiādīsu viya idhāpi padhānapariyāyo
mukhasaddoti dassento “manussānaṃ seṭṭhato rājā ‘mukha’nti vutto”ti āha.
Ādhāratoti ogāhantīnaṃ nadīnaṃ ādhārabhāvato paṭisaraṇato
gantabbaṭṭhānabhāvato. Saññānatoti candayogavasena ajja asukanakkhattanti
paññāyanato. Āloka karaṇatoti nakkhattāni abhibhavitvā āloka karaṇato.
Sommabhāvatoti sītahimavāsītavātūpakkarabhāvato. Tapantānanti dīpasikhā
aggijālā asanivikkanti evamādīnaṃ vijjalantānaṃ. Āyamukhaṃ
aggadakkhiṇeyyabhāvena.

Dibbacakkhu dhammacakkhu paññācakkhu buddhacakkhu samantacakkhūti imehi
pañcahi cakkhūhi. Te saraṇassāti te saraṇassa ca, te saraṇabhāvamūlakattā
itaradvayassa ca, yathāvutta te-padena vuttatthato parassa cāti attho. Idaṃ vuttaṃ
hoti - “te tuyhaṃ, itarassa ca saraṇassa aho ānubhāvo”ti. Āvuttivasena vā te
saraṇassāti ettha attho vibhāvetabbo - tuyhaṃ saraṇabhūtassa ca itarasaraṇassa ca
ānubhāvoti. Sesam suviññeyyameva.

Selasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

3. Assalāyanasuttavaṇṇanā

401. Aññaṃaṇṇavisitṭhattā visadisam rajjaṃ virajjaṃ, virajjato āgatā, tattha jātāti vā
verajjakā, evaṃ jātā kho pana te, yasmā vatthābharaṇādivibhāgena nānappakārā
honti, tasmā vuttaṃ “nānāverajjakāna”nti. Aṭṭhakathāyaṃ pana verajjasseva vasena
nānappakāratā vuttā. Yaññupāsānādīnāti

yaññānubhavanamantajjhenadakkhiṇapariyesanādinā. Catuvaṇṇasādhāraṇanti khattiyādīnaṃ catunnaṃ vaṇṇānaṃ sādhāraṇaṃ saṃsārasuddhipāpatassanaṃ. Nānasuddhiyāti tittasamuddakhātesu mantajappanapubbakaṃ sāyaṃtatiyaudakorohanādinhānasuddhiyā. Bhāvanāsuddhiyāti paramajotibhūtāya purisabhāvanāsākhātāya suddhiyā. Vāpitasiroti oropitakeso. Tameva hi siro vāpitanti vuccati.

Sabhāvavādīti yathābhūtavādī. Pabbajantāti brāhmaṇapabbajjaṃ upagacchantā, tasmā brāhmaṇānaṃ pabbajjāvidhānaṃ sikkhantena bhotā “brāhmaṇāva sujjhanti, no abrahmaṇā”ti ayaṃ vidhī sahetuko saupādāno sakkaccaṃ uggahito, tasmā tuyhaṃ parājayo natthi...pe... evamāhaṃsu.

402. Laddhibhīdanatthanti “brāhmaṇāva brahmuno puttā orasā mukhato jātā brahmajā”ti evaṃ pavattaladdhiyā viniveṭhanatthaṃ. Puttapaṭilābhatthāyāti “evaṃ mayaṃ pettikaṃ iṇadhāraṃ sodheyyāma”ti laddhiyaṃ ṭhatvā puttapaṭilābhatthāya. Ayañhettha adhammikānaṃ brāhmaṇānaṃ ajjhāsaya. Nesanti brāhmaṇānaṃ. Saccavacanaṃ siyāti “brahmuno puttā”tiādivacanaṃ saccaṃ yadi siyā brāhmaṇīnaṃ...pe... bhavēyya, na cetāṃ atthi. Mahābrahmuno mukhato jātoti vādacchedakavādo mukhatojātaccekavādo. Assalāyanoviññū jātiko “nirakkhepaṃ samaṇena gotamena vutta”nti jānantopi sahagatānaṃ brāhmaṇānaṃ cittānurakkhaṇatthaṃ “kiñcāpi bhavaṃ gotamo”tiādimāha.

403. Idāni brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇoti vādaṃ bhindituṃ “sutaṃ te yonakakambojesū”tiādi āraddhaṃ. Yadi brāhmaṇova seṭṭho vaṇṇo, sabbattha brāhmaṇova seṭṭho bhavēyya, atha kasmā yonakakambojādijanapadesu brāhmaṇānaṃ seṭṭhabhāvo natthi? Evañhi tattha vaṇṇā, tasmā “brāhmaṇova seṭṭho”ti laddhimattametaṃ. Tesu hi janapadesu janā ekajjhaṃ sannipatitvā sammantayitvā katikaṃ akaṃsu, dāsaṃ sāmikaṃ katvā itare sabbe taṃ pūjetvā tassa vase vattanti, yo tesāṃ ayyo hoti itare sabbe tassa dāsā honti, te katipayasaṃvaccharātikkamena tassa kiñci dosaṃ disvā taṃ tato ṭhānato apanetvā aññaṃ ṭhapenti, iti so ayyo hutvā dāso hoti, itaro dāso hutvā ayyo hoti, evaṃ tāva keci “ayyo hutvā dāso hoti, dāso hutvā ayyo hoti”ti ettha atthaṃ vadanti. Aṭṭhakathāyaṃ pana purimavaseneva tamatthaṃ dassetuṃ “brāhmaṇo sabhariyo”tiādi vuttaṃ. Vayappatte putte asatīti idaṃ vakkhamānassa dāraḥ dāyajjasāmikabhāvassa tāva dassanaṃ. Mātito suddhoti ettha yo mātito suddhattā ayyo, pitito asuddhattā dāso hoti, so eva pitito asuddhattā dāso hutvā mātito ayyo hotīti jātiṃ sambhedeti. Sova sabbena sabbaṃ hotīti na sakkā vattunti apare. Ko thāmoti mahante lokasannivāse anamatagge atīte kāle itthīnaṃ vā citte anavaṭṭhite dāsā dāsā eva honti, ayyā ayyā eva hontīti ettha ko ekantiko sahetuko avassayo, tassa sādhaḥ siddhanto, kiṃ nidassananti attho.

404. Sukkacchedakavādo nāmāti “brāhmaṇova sukko vaṇṇo”ti evaṃ vutto sukkacchedakavāro nāma.

408. Sabbasmiṃ aggikiccaṃ karonteti etena yathā yato kutoci nissayato uppanno aggiupādānasampanno aggikiccaṃ karoti, evaṃ yasmiṃ kasmiñci dāsakule jāto upanissayasampanno sammāpaṭipajjamāno saṃsārato sujjhati evāti dasseti.

409. Pādasikavaṇṇoti antarālavaṇṇo. Etesanti khattiyakumārena brāhmaṇakaññāya uppannaputto, brāhmaṇakumārena khattiyakaññāya uppannaputtoti etesaṃ dvinnaṃ māṇavakānaṃ. Matakabhātteti mate uddissa katabhatte. Thālipāketi

katamaṅgalabhatte.

410. Tumheti jātisāmaññato māṇavaṃ brāhmaṇehi saddhiṃ ekajjhaṃ saṅgaṇhanto āha. Ko nu khoti avaṃsīro isivādo, tesam brāhmaṇīsīnaṃ asāmatthiyadassanena jātiyā appamāṇataṃ vibhāvetuṃ gāmadārakavesena upagacchi. Tena vuttaṃ “gāmaṇḍalarūpo viyā”ti. Koṇḍadamakoti adantadamako.

411. Janetīti janikā janetti. Janako pitāti etthāpi eseṇa nayo. Gandhabbapañhanti gandhabbassa mātukucchiyaṃ uppajjanakasattassa khattiyabhāvādipucchaṃ. Dabbigahaṇasippampi ekā vijjā veditabbā. Tattha kira kusalo yaṃ kiñci āhārūpagapaṇṇapupphaphalabijaṃ antamaso elālūkampi gahetvā bhesajjehi yojetvā pacanto sappimadhuphāṇitehi samānaraṣaṃ katvā sampādetuṃ sakkoti, puṇṇopi tādiso, tena ñātaṃ tvaṃ dabbigahaṇasippamattampi na jānāsīti sambandho. Saddhoti kammaphalasaddhāya saddho, pothujjanikeneva ratanattayapasādena pasanno. Tenevāha - “upāsakaṃ maṃ bhavaṃ...pe... saraṇaṃ gata”nti.

Assalāyanasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

4. Ghoṭamukhasuttavaṇṇanā

412. Khemiyā nāma rañño deviyā ropitattā taṃ ambavanaṃ khemiyambavananti vuccatīti vadanti. Dhammikoti dhammayutto sabbasova adhammaṃ pahāya dhamme ṭhito. Paribbajati pabbajati etenāti paribbajo, gharāvāsato nikkhamanapubbakaṃ liṅgaggahaṇavasena sīlasamādānaṃ. Etthāti etasmiṃ paribbaje. Sabhāvoti taṃ paribbājaniyaṃ, tehi tehi paribbājakehi anuṭṭhātabbo paṭipattidhammasaṅkhāto sabhāvo. Dhammova pamāṇanti etena mayaṃ ahirimanā cittassa yathāupaṭṭhitaṃ kathema, tasmā taṃ appamāṇaṃ, yo panettha avitatho dhammo, tadeva pamāṇaṃ. Adhigatapaṭipattisaṅkhāto sabhāvo atthi, tassa tumhehi tumhehi bahunā nānāsandassanādi kammena idha bhavitabbaṃ, bahudevetha vattabbanti adhippāyo.

414. Sārattarattāti sārājjanavasena rattā, bahularāgavasena abhirattāti attho. Attanā ñāpetabbamatthaṃ anuggahāpeti bodhetīti anuggaho, ñāpitakāraṇaṃ, saha anuggahenāti sānuggahā. Tenāha “sakāraṇā”ti. Kiṃ pana taṃ kāraṇaṃ? Imassādhippāyo “natthi dhammiko paribbajo”ti mayā vutto, addhā panāyasmā udeno yāthāvato dhammikaṃ paribbajaṃ me ācikkhatīti. Tenāha “vuttañheta”ntiādi.

421. Sabbamidaṃ thāvarajaṅgamaṃ purisakataṃ, tasmā yaṃ kiñci katvā attā posetabbo rakkhitaḥhoti lokāyatanissito nītimaggo ghoṭamukhakanto, tasmā āha “etassa kira jānanaṣippe”tiādi. Sagge nibbato nāma natthi akattabbameva karaṇato. Devalokapariyāpannadhanaṃ manussānaṃ upakappapuññābhāvato pubbe attanā nihitadhanaṃ “asuke cā”ti ācikkhitvā gato. Sesam suviññeyyameva.

Ghoṭamukhasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

5. Caṅkīsuttavaṇṇanā

422. Tasminti sālavane. Uttarena opāsādanti opāsādagāmassa uttaradisāyaṃ. Uttarenāti ena-saddayogena hi opāsādanti upayogavacanaṃ. Ajjhāvasatīti ettha adhi-ā-saddānaṃ anattahantarataṃ hadaye katvā āha “vasatī”ti. Idāni tesam atthavisesabhāvitam dassento “abhibhavitvā vā āvasatī”tiādimāha. Etthāti opāsādapade. Sattussadantiādisu pana kathanti āha - “tassa anuppayogattāva

sesapadesū”ti. Upa-anu-adhi-iti-evaṃ-pubbake vasanakiriyayāṭṭhāne upayogavacanameva pāpuṇātīti saddavidū icchantīti āha “lakkhaṇaṃ saddasatthato pariyesitabba”nti. Tathā hi vuttaṃ “upasaggavasena panettha bhummatthe upayogavacanaṃ veditabba”nti. Ussadatā nāmettha bahulatāti taṃ bahulataṃ dassetuṃ “bahujana”ntiādi vuttaṃ. Āvajjitvāti parikkhipitvā.

Raṇṇā viya bhuñjitabbanti vā rājabhoggaṃ. Raṇṇo dāyabhūtanti kulaparamparāya bhoggabhāvena raṇṇā laddhadāyabhūtaṃ. Tenāha “dāyajjanti attho”ti. Rājanīhārena paribhuñjitabbato uddhaṃ paribhogalābhassa seṭṭhadeyyatā nāma natthīti āha - “chattaṃ ussāpetvā rājasaṅkhepena paribhuñjitabba”nti. Tittapabbatādīsūti nadīttittapabbatapādagāmadvāraaṭavīmukhādīsū. Nissatṭhapariccattanti muttacāgavasena pariccattaṃ katvā. Etesaṃ brāhmaṇagahapatikānaṃ.

423. Ti sannipatitā. Yo koci viññūnaṃ icchito pañho, tassa pucchitassa yāthāvato kathanasamattho pucchitapañhabyākaraṇasamattho. Kulāpadesādīnā mahatī mattā etassāti mahāmatto.

424. Teti “nānāverajjakā”ti vuttabrāhmaṇā. “Ubhato sujāto”ti ettake vutte yehi kehici dvīhi bhāgehi sujātata viññāyeyya, sujātasaddo ca “sujāto cārudassano”tiādīsū ārohapariṇāhasampattipariyāyoti jātivaseneva sujātataṃ vibhāvetuṃ “mātito ca pitito cā”ti vuttaṃ. Anorasaputtavasena loka mātupitusamaññā dissati, idha panassa orasaputtavaseneva icchīyatīti dassetuṃ “saṃsuddhagahaṇiko”ti vuttaṃ. Pitā ca mātā ca pitaro, pitūnaṃ pitaro pitāmahā, tesāṃ yugo pitāmahayugo, tasmā yāva sattamā pitāmahayugāti evamettha attho daṭṭhabbo. Yugasaddo cettha ekasesanayena daṭṭhabbo “yugo ca yugo ca yugā”ti. Evañhi tattha tattha dvinnāṃ gahitameva hoti. Tenāha - “tato uddhaṃ sabbepi pubbapurisā pitāmahaggahaṇeneva gahitā”ti. Purisaggahaṇaṇcettha ukkaṭṭhaniddesavasena katanti daṭṭhabbaṃ. Evañhi “mātito”ti pālīvacanaṃ samatthitaṃ hoti. Akkhittoti appattakhepo. Anavakkhittoti saddhathālipākādīsū na avakkhittoti. Jātivādenāti hetumhi karaṇavacananti dassetuṃ “kena kāraṇenā”tiādi vuttaṃ. Ettha ca ubhato...pe... pitāmahayugāti etena brāhmaṇassa yonidosābhāvo dassito saṃsuddhagahaṇikabhāvakittanato. Akkhittoti iminā kiriyāparādhābhāvo. Kiriyāparādhena hi sattā khepaṃ pāpuṇanti. Anupakuṭṭhoti iminā ayuttasaṃsaggābhāvo. Ayuttasaṃsaggampi hi paṭicca sattā akkosāṃ labhanti.

Issaroti adhipateyyasaṃvattaniyakammaphalena īsanasīlo. Sā panassa issaratā vibhavasampattipaccayā pākaṭā jātāti aḍḍhatāpariyāyabhāvena vadanto “aḍḍhoti issaro”ti āha. Mahantaṃ dhanamassa bhūmigatañceva vehāsaṭṭhañcāti mahaddhano. Tassāti tassa tassa. Vadanti “anvayato byatirekato ca anupasaṅkamanakāraṇaṃ kitemā”ti.

Adhikarūpoti viṣiṭṭharūpo uttamasarīro. Dassanaṃ arahatīti dassanīyo. Tenāha “dassanayoggo”ti. Pasādaṃ āvahaṭīti pāsādiko. Tenāha “cittapasādajananato”ti. Vaṇṇassāti vaṇṇadhātuyā. Sarīranti sannivesaviṣiṭṭho karacaraṇagīvāsīsādi avayavasamudāyo, so ca saṇṭhānamukhena gayhatīti “paramāya vaṇṇapokkharatāyāti paramāya...pe... sampattiyā cā”ti vuttaṃ. Sabbavaṇṇesu suvaṇṇavaṇṇova uttamoti vuttaṃ “seṭṭhena suvaṇṇavaṇṇena samannāgato”ti. Tathā hi buddhā cakkavattino ca suvaṇṇavaṇṇāva honti. Brahmavacchasīti uttamasarīrābho suvaṇṇābhoti attho. Imameva hi atthaṃ sandhāyāha “mahābrahmuno sarīrasadisena

sarīrena samannāgato”ti. Na brahmujugattataṃ. Akhuddāvakāso dassanāyāti ārohapariṇāhasampattiyā avayavapāripūriyā ca dassanāya okāso na khuddako. Tenāha “sabbānevā”tiādi.

Yamaniyamalakkhaṇaṃ sīlamassa atthīti sīlavā, taṃ panassa rattaññutāya vuddhaṃ vaḍḍhitaṃ sīlaṃ assa atthīti vuddhasīlī, tena ca sabbadā samāyogato vuḍḍhasīlena samannāgato. Pañcasīlamattameva sandhāya vadanti tato paraṃ sīlassa tattha abhāvato tesañca ajānato.

Ṭhānakaraṇasampattiyā sikkhāsampattiyā ca katthacipi anūnatāya parimaṇḍalapadāni byañjanāni akkharāni etissāti parimaṇḍalapadabyañjanā. Atha vā pajjati attho etenāti padaṃ, nāmādi, yathādhīpetamatthaṃ byañjetīti byañjanaṃ vākyam, tesam paripuṇṇatāya parimaṇḍalapadabyañjanā. Atthañāpanasādhanaatāya vācāva karaṇanti vākkaraṇaṃ, udāharaṇaghoso. Guṇaparipuṇṇabhāvena tassa brāhmaṇassa, tena vā bhāsitaḥḥatthassa. Pūre puṇṇabhāve. Pūreti ca purimasmiṃ atthe ādhāre bhummaṃ, dutiyasmiṃ visaye. Sukhumālattanenāti iminā tassā vācāya mudusaṇhabhāvamāha. Apalibuddhāya pittasemhādīhi. Sandiṭṭhaṃ sabbaṃ dassetvā viya ekadesakathanaṃ. Vilambitaṃ saṇikaṃ cirāyitvā kathanaṃ.

“Sandiddhivilambitādī”ti vā pāṭho. Tattha sandiddhaṃ sandehajanaṃ. Ādi-saddena khalitānukaḍḍhitādiṃ saṅgaṇhāti. Ādimajjhapariyosānaṃ pākāṭaṃ katvāti iminā cassa vācāya atthapāripūriṃ vadanti.

425. Sadisāti ekadesena sadisā. Na hi buddhānaṃ guṇehi sabbathā sadisā kecipi guṇā aññesu labbhanti. Itareti attano guṇehi asadisaguṇe. Idanti idaṃ atthajātaṃ. Gopadakanti gāviyā pade ṭhitaudakaṃ. Kulapariyāyenāti kulānukkamena.

Tatthāti mañcake. Sīhaseyyaṃ kappesīti yathā rāhu asurindo āyāmato vitthārato ubbedhato ca bhagavato rūpakāyassa paricchedaṃ gahetuṃ na sakkoti, tathārūpaṃ iddhābhisaṅkhāraṃ abhisaṅkharonto sīhaseyyaṃ kappesi.

Parisuddhaṭṭhena ariyanti āha “ariyaṃ uttamaṃ parisuddha”nti. Anavajjaṭṭhena kusalaṃ, na sukhavipākaṭṭhena. Katthaci caturāsīti pāṇasahassāni katthaci aparimāṇāpi devamanussā yasmā catuvīsatiyā ṭhānesu asaṅkhyeyyā aparimeyyā maggaphalāmatam pivantī. Koṭṭisatasahassādiparimāṇenapi bahū eva. Tasmā anuttarācārasikkhāpanavaseneva bhagavā bahūnaṃ ācariyo. Teti kāmarāgato aññe bhagavatā pahīnakilese.

Apāpapurekkhāroti apāpehi purakkharīyati, na vā pāpaṃ purato karotītipi apāpapurekkhāroti imamatthaṃ dassetuṃ “apāpe nava lokuttaradhamme”tiādi vuttaṃ. Tattha apāpeti pāpapapaṭipakkhe pāparahite ca. Brahmani bhavā, brahmuno vā hitā garukaraṇādinā, brahmānaṃ vā maggaṃ jānātīti brahmaññā, tassā brahmaññāya pajāya.

Tiroraṭṭhā tirojanapadāti ettha rajjaṃ raṭṭhaṃ rājanti rājāno etenāti katvā. Tadekadesabhūtā padesā pana janapado janā pajjanti ettha sukhajīvikaṃ pāpuṇantīti katvā. Pucchāya dosaṃ sallakkhetvāti sambandho. Bhagavā vissajjeti tesam upanissayasampattiṃ cintetvāti adhippāyo. Navakāti āgantukabhāvena amhākaṃ abhinavā.

426. Opāteti nippātetīti attho. Tathābhūto ca tattha pesitā hotīti vuttaṃ “pavesetī”ti. Saṃpurakkharontīti sakkaccaṃ pubbaṅgamaṃ karontī. Tenāha “purato katvā vicarantī”ti.

427. Sudde bahi katvā raho sāsitaḥḥa mantā eva taṃtaṃatthapaṭipattihetutāya padanti mantapadaṃ vedaṃ. Tenāha “vedo”ti. Evaṃ kirāti paramparabhāvena ābhatanti ācariyaparamparāya ābhatam. Pāvacaṇasaṅkhātasampattiyaṃ pamukhavacaṇamhi udattādisampattiyaṃ. Sāvittiādīhi chandabandhehi vaggabandhehi cāti gāyattīādīhi ajjhāyānuvākādīhi chandabandhehi ca vaggabandhehi ca. Sampādetvāti padasampattiṃ ahāpetvā. Pavattāroti vā pāvacaṇavasena vattāro. Sajjhāyitanti gāyanaṇasena sajjhāyitaṃ, taṃ pana padaneva icchitanti āha “padasampattivasenā”ti. Aññesaṃ vuttanti pāvacaṇavasena aññesaṃ vuttaṃ. Rāsikatanti iruvedayaṃjuvedasāṃmavedādivasena, tatthāpi paccekaṃ mantabrahmādivasena ajjhāyānuvākādivasena rāsikataṃ. Dibbena cakkhunā oloketvāti dibbacakkhuparibhaṇḍena yathākammūpagaññaṇena sattānaṃ kammassakataṃ, paccakkhato dassanaṭṭhena dibbacakkhusadisena pubbenivāsaññaṇena atītakappe brāhmaṇānaṃ mantajjhenaṇidhiṇca oloketvā. Pāvacaṇena saha saṃsandetvāti kassapasammāsambuddhasa yaṃ vacaṇaṃ vaṭṭasannissitaṃ, tena saha aviruddhaṃ katvā. Na hi tesāṃ vivaṭṭasannissito attho paccakkho hoti. Aparāpareti aṭṭhakādīhi aparāpare, pacchimā okkākarājakālādīsu uppannā. Pakkhipitvāti aṭṭhakādīhi ganthitamantapadesu kilesasannissitapadānaṃ tattha tattha pade pakkhipanaṃ katvā. Viruddhe akaṃsūti brāhmaṇadhammikasuttādīsu āgatanayeneva saṃkilesikatthadīpanato paccanīkabhūte akaṃsu.

428. Paṭipāṭiya ghaṭitāti paṭipāṭiya sambaddhā. Paramparasāṃsattāti ādāniyāya yaṭṭhiyā saṃsattā. Tenāha “yaṭṭhiggāhakena cakkhumatā”ti. Purimassāti maṇḍalākārena ṭhitāya andhaveṇiyā sabbapurimassa hatthena sabbapacchimassa kacchaṃ gaṇhāpetvā. Divasampīti anekadivasampi. Cakkhusa anāgatabhavaṃ ñatvā yathāakkantaṭṭhāneyeva anupatitvā akkamaṇaṃva sallakkhetvā “kahaṃ cakkhumā kahaṃ maggo”ti pariveditvā.

Pāliāgatesu dvīsūti saddhā anussavoti imesu dvīsu. Evarūpeti yathā saddhānussavā, evarūpe eva paccakkhagāhinoti attho. Tayoti ruciākāraparivitakkadiṭṭhinijjhānakkhantiyo. Bhūtavipākāti bhūtatthaniṭṭhāyakā adhippetatthasādhakā, vuttavipariyāyena abhūtatthavipākā veditabbā. Etthāti etesu saddhāyitādivatthūsu. Ekaṃseneva niṭṭhaṃ gantaṃ nālaṃ anekantikattā saddhādiggāhassa. Upaṇi pucchāya maggaṃ vivaritvā ṭhapesi saccānurakkhāya ñātukāmatāya uppāditattā. Passati hi bhagavā - mayā “saccamanurakkhatā...pe... niṭṭhaṃ gantu”nti vutte saccānurakkhaṇaṃ ñātukāmo māṇavo “kittāvatā”tiādinaṃ pucchissati, tassa taṃ vissajjetvā saccānubodhe pucchāya avasaraṃ datvā tassa upanissaye upakāradhamme kathessāmīti. Tena vuttaṃ - “upaṇi pucchāya maggaṃ vivaritvā ṭhapesi”ti.

430. Attānaññeva sandhāya vadati, yato vuttaṃ pāliyaṃ - “yaṃ kho paṇāyamāyasmā dhammaṃ deseti, gambhīro so dhammo duddaso duranubodho”tiādi. Lubbhantīti lobhaṇiyā yathā “apāyagamaṇiyā”ti āha “lobhaṇiyesu dhammesūti lobhadhammesū”ti. Yathā vā rūpādidhammā lobhaṇiyā, evaṃ lobhoti āha “lobhaṇiyesu dhammesūti lobhadhammesū”ti. Tenevāha - “yaṃ loke piyarūpaṃ sātārūpaṃ, etthesā taṇhā uppajjamānā uppajjati, ettha nivisaṃmānā nivisati”ti. Ese nayo sesapadadvayepi.

432. Nivesetīti t̥hapeti paṭṭhapeti. Payirupāsati upaṭṭhānavasena upagantvā nisīdati. Suyyati etenāti sotanti āha “pasādasota”nti. Tañhi savanāya odahitabbanti. Dhāreti sandhāreti tattheva maṇaṃ t̥hapeti. Atthatoti yathāvuttassa dhammassa atthato. Kāraṇatoti yuttito hetudāharaṇehi upapattito. Olokananti evametanti yathāsabhāvato paññācakkhunā daṭṭhabbatam khamanti, tañca mahantassa maṇino pajjalantassa viya āvikatvā atthassa citte upaṭṭhānanti āha “idhā”tiādi. Kattukamyatāchandoti kattukāmatāsankhāto kusalacchando. Vāyamatītiādito catunnampi vīriyānaṃ vasena vāyāmaṃ parakkamaṃ karoti. Maggapadhānaṃ padahatīti maggāvahaṃ maggapariyāpannañca sammappadhānaṃ padahati, padahanavasena taṃ paripūreti. Paramasaccanti amoghadhammattā paramatthasaccaṃ. Sahajātanāmakāyenāti maggapaññasahajātanāmakāyena. Tadevāti tadeva paramasaccaṃ nibbānaṃ. Tenevāha - “sacchikiriyābhisamayena vibhūtaṃ pākaṭaṃ karonto passatī”ti.

433. Maggānubodhoti maggapaṭipāṭiyā bodho bujjhanaṃ, yesaṃ kilesānaṃ samucchindanavasena maggappaṭivedho, tesaṃ paṭipassambhanavasena pavattamānaṃ sāmāññaphalaṃ, maggena paṭividdhāni saccāni, paramatthasaccameva vā anurūpabujjhananti adhippāyo. “Saccānuppattīti phalasacchikiriyā”ti vuttaṃ. Evañhi sati heṭṭhā vuttā saddhāpaṭilābhādayo dvādasā dhammā saccānuppattiyā upakārā honti, tasmā vuttaṃ “tesaṃyevāti heṭṭhā vuttānaṃ dvādasanna”nti. Nāyaṃ “tesaṃyevā”ti padassa attho. Satipi kusalavipākādibhāvena nānatte vatthārammaṇabhūmikiccādivasena pana sadisāti upāyatova maggadhammā āsevītā bahulīkatā phalabhūtāti vattabbaṃ arahatīti taṃsadise tabbohāraṃ katvā “tesaṃ maggasampayuttadhammāna”nti vuttaṃ. Evañhi āsevanāgahaṇaṃ samatthitaṃ, na aññathā. Na hi ekacittakkhaṇikānaṃ maggadhammānaṃ āsevanā, bahulīkammaṃ vā atthīti. Tulanāti vipassanā. Sā hi vuṭṭhānagāminibhūtā maggappadhānassa bahukārā tassa abhāve maggappadhānasseva abhāvato, evaṃ ussāho tulanāya chando ussāhassa bahukārotiādinā heṭṭhimassa uparimūpakārataṃ suviññeyyamevāti āha - “iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo”ti. Sesaṃ suviññeyyameva.

Caṅkīsuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

6. Esukārīsuttavaṇṇanā

437. Koṭṭhāsanti maṃsabhāgaṃ. Laggāpeyyunti nhārunā vā vākena vā bandhitvā purisassa hatthe vā vasaṇagehe vā olambanavasena bandheyyuṃ. Satthadhammanti satthikesu satthavāhena paṇetabbaṃ āṇādhamaṃ. Tassa nikkhamanattthanti taṃ mūlaṃ satthikehi nittharaṇatthaṃ. Pāpaṃ assāti paricarantassa pāricariyāya ahitaṃva assa. Tenāha “na seyyo”ti. Uccakulīnādayo dutiyavārādīhi vuccanti, idha upadhivipattisampattiyo pāpiyādipadehi vuttāti adhippāyo. Tenāha - “pāpiyoti pāpako lāmakō attabhāvo assā”ti. Seyyaṃsoti hitakoṭṭhāso, hitasabhāvoti attho. Uccakulīnatāti karaṇatthe paccattavacananti āha “uccakulīnattenā”ti. “Vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā”tiādīsu viya vaṇṇasaddo idha pasamaṃsāpariyāyoti āha “vessopi hi uḷāravaṇṇo hotī”ti.

440. “Niravo padasaddo soḷāragottassa akiṇṇamattikāpatto tiṭṭheyya asaṅgacārī”ti vuttattā bhikkhā caritabbāva, ayaṃ tesaṃ kuladhammoti adhippāyo. Haritvāti apanetvā. Sattajīvo sattavāṇijako. Gopeti rakkhatīti gopo, ārakkhādhikāre niyutto. Asanti lūnanti tenāti asitaṃ, lavittaṃ. Vividhaṃ bhāraṃ ābhañjanti olambanti etthāti byābhaṅgī, kājaṃ.

441. Anussaratoti anussaraṇahetu kulavaṃsānussaraṇakkhaṇe khattiyotiādinaṃ saṅkhyam gacchati. Tenāha “porāṇe...pe... anussariyamāne”ti. Uccanīcattajānanatthañca kulavavatthānaṃ kataṃ hotīti khattiyādikulakammunā tesam catunnam vaṇṇānaṃ sandhanaṃ jīvikaṃ paññapenti brāhmaṇā, tathāgato pana lokuttaradhamameva purisassa sandhanaṃ paññapeti tena sattassa lokaggabhāvasiddhito. Sesam suviññeyyameva.

Esukārīsuttavaṇṇanā līnatthappakāsanā samattā.

7. Dhanañjānisuttavaṇṇanā

445. Rājagahaṃ parikkhipitvā tthitapabbatassāti paṇḍavapabbataṃ sandhāyāha. Rājagahanagarassa dakkhiṇadisābhāge pabbatassa samīpe tthito janapado dakkhiṇāgiri. Taṇḍulapuṭakānaṃ pāli etthāti taṇḍulapāli. Tassa kira dvārasamīpe taṇḍulavāṇijā taṇḍulapasibbake vivaritvā paṭipāṭiyā tthapetvā nisīdanti, tenassa “taṇḍulapālidvāra”nti samaññā ahoṣi. Sabbameva sassam gaṇhātīti daliddakassakānaṃ divasaparibbayaṃmattameva vissajjetvā sabbameva āyato nipphannaṃ dhaññaṃ gaṇhāti. Mandasassānīti mandanipphattikāni sassāni.

446. Iminā nayanāti dāsakammakarassa nivāsanabhattachavettanānuppadānena maṅgaladivasesu dhanavatthālaṅkāranuppadānādinā ca poṣetabbo. Mittāmaccānaṃ piyavacanaatthacariyāsamānattatādi mittāmaccakaraṇīyaṃ kattabbaṃ, tathā ñātisālohitānaṃ. Tattha āvāhavivāhasambaddhena “amhākaṃ ime”ti ñāyantīti ñātī, mātāpitādisambaddhatāya samānalohitāti sālohitā. Sammā dadantesupi asajjanato natthi etesaṃ tithīti atithi, tesam attanā samānaparibhogavasena atithikaraṇīyaṃ kātabbaṃ, atithibalīti attho. Nātakabhūtapubbā pettivisayaṃ upagatā pubbapetā, dakkhiṇeyyesu kālena kālaṃ dānaṃ datvā tesam uddisanaṃ pubbapetakaraṇīyaṃ, petabalīti attho. Gandhapupphavilepanajālābhattehi kālena kālaṃ devatānaṃ pūjā devatākaraṇīyaṃ, devatābalīti attho, rājakkakaraṇaṃ upaṭṭhānaṃ rājakkaraṇīyaṃ. Ayampi kāyoti attano kāyaṃ sandhāya vadati. Imamatthaṃ sandhāyāha “iminā nayena attho veditabbo”ti.

447. Pañca dussīlyakammānīti niccasīlapaṭipakkhadhammā. Dasa akusalakammaphadhammā dasa dussīlyakammāni. Adhammacārī eva visamacārī kāyavisamādicaraṇatoti visamacārīpadassa attho visum na vutto.

448. Osaranti apasakkanti, khīyantīti attho. Tenāha “parihāyantī”ti. Abhisarantīti abhivaḍḍhanavasena pavattanti. Tenāha “vaḍḍhantī”ti. Tatrāti brahmaloke. Assāti brahmaloke uppannassa dhanañjānissa. Tato paṭṭhāyāti yadā bhagavatā “eso, bhikkhave, sārīputto”tiādi vuttaṃ, tato paṭṭhāya. Catusaccavinimuttanti niddhāretvā vibhajitvā vuccamānehi sacchehi vimuttaṃ. Atthato pana tato pubbehi saccavinimuttaṃ kathaṃ na kathesiyeva saccavinimuttassa niyyānassa abhāvato.

Dhanañjānisuttavaṇṇanā līnatthappakāsanā samattā.

8. Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā

454. Jātiṃ sodhetukāmā hontīti saḥavāsīnaṃ brāhmaṇānaṃ kiriyā parādhena vā asāruppattena vā jātiyā upakkilesaṃ āsaṅkāya taṃ sodhetukāmā honti. Mante sodhetukāmā hontīti mantavacane ācariyamaticodanāya aññena vākyena kenaci kāraṇena saṃsaye uppanne taṃ sodhetukāmā honti. Antarāti vemajjhe, aññatthevā antarāsaddoti tassa aññā kathāti vacanaṃ avagantabbaṃ.

Khantimettānuddayādiguṇasampanno eva “sīlavāti guṇavā”tiāha. Tehi sīlassa vissajjanakālepi “sīlavā”ti vuccati. Sampannasīlattā vā tehi samannāgato eva hotīti āha “sīlavāti guṇavā”ti. Ācārasampannoti sādhu ācāravatto.

455. Sikkhitāti tevijjānaṃ sikkhitā tumhe, na dāni tumhehi kiñci kattabbaṃ atthīti attho. Paṭiññātāti paṭijānitvā ṭhitā.

Vedattayasāṅkhātā tisso vijjā ajjhayanatīti tevijjā. Tenāha “tivedāna”nti. Tayo vede aṇanti ajjhayanatīti brāhmaṇā, tesam. Yaṃ ekaṃ padampi akkhātāṃ, taṃ atthato byañjanato ca kevalino adhiyino appapayogena. Niṭṭhāgatamhāti nipphattiṃ gatā amhā tevijjāya sakasamayassa kathane.

Manokammato hi vattasampadātikāraṇūpacārenāyamatto vuttoti āha - “tena samannāgato hi ācārasampanno hotī”ti.

Khayātītanti vaḍḍhipakkhe ṭhitanti attho. Sukkapakkhapāṭipadato paṭṭhāya hi cando vaḍḍhatīti vuccati, na khīyatīti. Vandamānā janā namakkāraṃ karonti.

Atthadassanenāti vivaraṇena dassanapariṇāyakaṭṭhena lokassa cakkhu hutvā samuppannaṃ.

456. Tiṭṭhatu tāva brāhmaṇacintāti - “kiṃ jātiyā brāhmaṇo hoti udāhu bhavati kammunā”ti ayaṃ brāhmaṇavicāro tāva tiṭṭhatu. Jātidassanatthaṃ tiṇarukkhakīṭapaṭaṅgato paṭṭhāya loka jātivibhaṅgaṃ vitthārato kathessāmīti tesam cittasampahamsanatthaṃ desetabbamatthaṃ paṭijānāti. Tattha aññamañña hi jātiyoti idaṃ kāraṇavacanaṃ, yasmā imā jātiyo nāma aññamaññaṃ visiṭṭhā, tasmā jātivibhaṅgaṃ byākarissāmīti.

Yasmā idha upādinnaṃkājāti byākātābbabhāvena āgatā, tassā pana nidassanabhāvena itarā, tasmā “jātivibhaṅgaṃ pāṇāna”nti pāliyaṃ vuttaṃ. Tesam tesam pāṇānaṃ jātiyoti attho. Evanti nidassanaṃ kathetvā nidassitābbe kathiyamāne. Tassāti vāseṭṭhassa. Kāmaṃ “tesaṃ vohaṃ byakkhissa”nti ubhopi māṇave nissāya desanā āgatā, tathāpi tattha tattha “evaṃ, vāseṭṭha, jānāhi”tiādinā vāseṭṭhameva ālapanto bhagavā tameva iminā niyāmena pamukhaṃ akāsi. Tena vuttaṃ “tassāti vāseṭṭhassā”ti. Jātibhedo jātiviseso, jātiyā bhedo pākaṭo bhavissati nidassanena vibhūtabhāvaṃ āpāditena paṭiññātassa atthassa vibhūtabhāvāpattito. Āma na vaṭṭatīti kammanānatāya eva upādinnaṃkānatāya paṭikkhepapadametaṃ, na bījanānatāya anupādinnaṃkānatāya paṭikkhepapadanti dassetuṃ “kammaṃ hī”tiādi vuttaṃ. Tassattho - taṃtaṃyonikhipanamattaṃ kammaṃ sāmattiyaṃ, taṃtaṃyoniniyatā pana ye vaṇṇavisesā, te taṃtaṃyonisiddhiyāva siddhā hontīti taṃ pana yonikhipanakammaṃ taṃtaṃyonivisiṭṭha-visesābhibhūtāya payoganipphattiyā, asaṃmucchitāya eva vā paccayabhūtāya bhavapatthanāya abhisāṅkhatamevāti viññātābbapaccayavisesena vinā phalavisesābhāvato etaṃ samīhitakammaṃ patthanādīhi ca bhinnasattitaṃ visiṭṭhasāmatthiyaṃ vā āpajjitvā cakkhundriyādivisiṭṭhaphalanibbattaṃ jāyati, evaṃ yonikhipanataṃyoniniyatavisesāvahatā hotīti. Therena hi bījanānatā viya kammanānatāpi upādinnaṃkānatāya siyā nu kho paccayoti codanaṃ paṭikkhipitvā paccayavisesavisiṭṭhā kammanānatā pana paccayoti nicchitanti daṭṭhabbaṃ.

Nānāvaṇṇāti nānappakāraṇaṇṇā. Tālanāḷikerādīnaṃ loke abhiññātatiṇajātibhāvato visesena gayhati abhiññātasotanayena. Jātiyā brāhmaṇovāti aṭṭhānapayutto eva-saddo, jātiyāva brāhmaṇo bhavēyyāti yojanā. Na ca gayhatīti tiṇarukkhādīsu viya brāhmaṇesu jātiniyatassa liṅgassa anupalabbhanato, pivanabhuñjanakathanahasādikiriyāya brāhmaṇabhāvena ekantikaliṅganiyatāya mantajjhenādīṃ vinā anupalabbhanato ca. Vacībhedenēvāti āhaccavacanēveva.

Kīṭe paṭaṇgetiādīsu jātīnānatā labbhati aññamaññaliṅgavisiṭṭhatādassanā. Kunthā kīṭakā, khajjakhādakā kipillikā. Uppatitvāti uḍḍetvā uḍḍetvā. Paṭabhāvaṃ gacchantīti vā paṭaṅgā, na khuddakapāṇakā kīṭā nāma. Tesampi kīṭakānaṃ.

Kāḷakādayoti kalandakādayo.

Udaraṃyeva nesāṃ pādā udareneva sampajjanato.

Saññāpubbako vidhi aniccoti dassento “udake”ti āha yathā “vīrassa bhāvo vīriya”nti.

Pattasamudāye pakkhasaddoti “pattehi yantī”ti vuttaṃ. Na hi avayavabyatirekena samudāyo atthi.

Saṅkhepena vutto “jātivasena nānā”tiādīnā. Ettha padatthe dubbhiññeyyaṃ natthīti sambandhamattaṃ dassetuṃ “tatrāyaṃ yojanā”tiādī vuttaṃ. “Na hi brāhmaṇānaṃ edisaṃ sīsaṃ hoti, khattiyānaṃ edisanti niyamo atthi yathā hatthiassamigādīna”nti idameva vākyāṃ sabbattha netabbaṃ. Taṃ saṃnkhapitvā dassento “iminā nayena sabbāṃ yojetabba”nti āha.

Tassāti yathāvuttanigamanavacanassa ayaṃ yojanā idāni vuccamānā yojanā veditabbā.

457. Vokāraṇti vokaraṇaṃ, yena visiṭṭhatāya na vokarīyati jātibhedoti attho. Tenāha “nānatta”nti.

Gorakkhādiupajīvanena ājīvavipanno, hiṃsādīnā sīlavipanno, nikkhittavattatādīnā ācāravipannoti. Sāmaññajotanā visese nivīṭṭhā hotīti āha “gorakkhanti khettarakkha”nti. “Goti hi pathaviyā nāma”nti. Tehi tehi upāyehi sikkhitabbaṭṭhena sippaṃ, tattha kosallaṃ. Paresaṃ īsanaṭṭhena hiṃsanaṭṭhena isso, so assa atthīti isso yodhājīviko, issassa kammaṃ paharaṇaṃ, usūṃ sattiñca nissāya pavattā jīvika issattaṃ. Tenāha “āvudhajīvika”nti. Yaṃ nissāya assa jīvika, tadeva dassetuṃ “usuñca sattiñcā”ti vuttaṃ.

Brahmaṃ vuccati vedo, taṃ aṇati jānātīti brāhmaṇo, jānanañca porāṇehi brāhmaṇehi vihitaniyāmena brāhmaṇehi katopasamena anuṭṭhānatapena yathā “ājīvasīlācāravipanno natthī”ti brāhmaṇadhammikehi lokiyapaṇḍitehi ca sampaṭicchito, tathā paṭipajjanamevāti āha “evaṃ brāhmaṇasamayena...pe... sādhetvā”ti. Evaṃ santeti evaṃ ājīvasīlācāravipannassa abrahmaṇabhāve sati na jātiyā brāhmaṇo hoti, guṇehi pana ājīvasīlācārasampattisaṅkhātehi brāhmaṇo hoti, tasmā guṇānaṃyeva brāhmaṇabhāvakaraṇato catuvaṇṇavibhāge yattha katthaci kule jāto yo sīlādiguṇasampannatāya guṇavā, so vuttalakkaṇena nippariyāyato bāhitapāpatāya brāhmaṇoti ayamettha brāhmaṇabhāve ñāyoti, evaṃ ñāyaṃ atthato āpannaṃ katvā. Nanti tameva yathāvuttaṃ ñāyaṃ. Yo brāhmaṇassa saṃvaṇṇitāyāti mātuyā ubhatosujātātādikulavaṇṇena saṃvaṇṇitāya pasatthāya yathārūpāya brāhmaṇassa mātā bhavituṃ yuttā, tathārūpāya mātārisambhūto. Etena catunnaṃ

yonīnaṃ yattha katthaci visesaniṭṭhā katā. Tenāha “tatrāpi visesenā”ti. Evaṃ sāmaññato visesaniṭṭhāvasena “yonijaṃ mattisambhava”nti padassa atthaṃ vatvā idāni sāmaññajotanaṃ anādiyitvā visesajotanāvaseneva atthaṃ vattaṃ “yācāya”ntiādi vuttaṃ. Parisuddhauppatimaggasaṅkhātā yoni vuttāti anupakkuṭṭhabhāvena parisuddhauppatimaggasaṅkhātā yā cāyaṃ yoni vuttāti sambandho. Tatopi jātasambhūtattāti tato yonito jātattā mātāpettisampattito sambhūtattā.

Visiṭṭhattāti samudāyabhūtā manussā rāgādinā visiṭṭhattā. Rāgādinā saha kiñcanenāti sakiñcano. Tatheva rāgādisaṅkhātena palibodhanaṭṭhena saha palibodhenāti sapalibodho. Sabbagahaṇapaṭinissaggenāti upādānasaṅkhātassa sabbassa gahaṇassa paṭinissajjanena. Yasmā bāhitapāpo attano santānato bahikatapāpo, tasmā tamahaṃ brūmi brāhmaṇanti attho vattabbo. Evarūpo etissā kathāya upadeso nānappakārato vibhatto, tasmā tattha tattha vuttanayeneva veditabbo.

458. Gahitadaṇḍesūti paresaṃ daṇḍena viheṭhanaṃ anidhāya ādinnadaṇḍesu.

459. Kiñci gahaṇanti taṇhāgāhādīsu kiñci gāhaṃ.

Yena kāmabhavena mānusahehi pañcahi kāmaguṇehi yuñjati, taṃ mānusaṃ yogaṃ. “Mānusaṃ yoga”nti ettha ca ekadesaṃ gahetvā vuttaṃ, esa nayo “dibbayoga”nti etthāpi. Sabbayogavisaṃyuttanti padadvayena vuttehi sabbakilesayogehi vippayuttaṃ.

Ratinti abhiratiṃ āsattiṃ. Kusalabhāvanāyāti kāyabhāvanādi kusalahammabhāvanāya ukkaṇṭhitaṃ. Vīriyavantanti vīriyasabbhāvena vīraṃ niddisati, vīrabhāvo hi vīriyanti.

Sundaraṃ ṭhānanti nibbānaṃ. Sundarāya paṭipattiyā ariyapaṭipattiyā.

Nibbattinti pariyoṣānaṃ. Atīteti atītakotṭhāse. Kiñcanakārakoti palibodhahetubhūto.

Asekkhe sīlakkhandhādi ke mahante guṇe. Pañcannaṃ mārānaṃ vijitattā vijitavijayaṃ.

460. Idaṃ ajānantāti “jātiyā brāhmaṇo”ti idaṃ lokasamaññāmattanti ajānantā. Ye brāhmaṇesu nāmagottaṃ nāma tatiyaṃ diṭṭhābhinivesaṃ janenti, sāva nesaṃ diṭṭhi. Kataṃ abhisāṅkhatanti parikkappanavaseneva kataṃ ṭhapitaṃ tadupacitaṃ, na hetupaccayasamāyogena. Samuccāti sammutiā. Kā pana sā sammutīti āha “samaññāyā”ti, lokasamaññātenāti attho. Sammā pana paramatthato ajānantānaṃ nāmagottaṃ evaṃ kappetīti āha “no ce”tiādi. Taṃ pana asantampi paramatthato santatāyeva abhinivisanti, tesamayaṃ dosoti dassetaṃ “evaṃ pakappita”ntiādi vuttaṃ. Tenāha bhagavā - “janapadaniruttiṃ nābhiniveseyyā”ti. Ajānantā noti ettha no-saddo avadhāraṇattho - “na no samaṃ atthi tathāgatenā”tiādīsu viyāti āha “ajānantāva evaṃ vadantī”ti.

Nippariyāyanti bhāvanapuṃsakaniddeso, nippariyāyena ujukamevāti attho, na pubbe viya “yo hi koci”ti pariyāyavasena. “Na jaccā”ti gāthāya pubbaddhena jātivādaṃ paṭikkhipanto pacchimaddhena kammavādaṃ patiṭṭhapento. Tatthāti tissaṃ gāthāyaṃ. Upaḍḍhagāthāya vitthāraṇatthanti upaḍḍhagāthāya atthaṃ vitthāretaṃ “kassako kammunā”ti vuttaṃ. Tattha purimāya catūhi pādehi, pacchime dvīhi dvinnampi sādharmaṇato attho vitthārito. Tattha kasikammādīti ādi-saddena

sippakammavāṇijādi saṅgaho.

Paṭiccasamuppādapadhānavacanaviññeyyo paccayo paṭiccasamuppādasaddassa attho paccayuppannāpekkhāya hotīti āha - “iminā paccayena etaṃ hotī”ti. Yaṃ panettha vattabbaṃ, taṃ visuddhimagge taṃsaṃvaṇṇanāyañca vuttanayena veditabbaṃ. Sammānāvamānārahakuleti sammānārahe khattiyādikule, avamānārahe caṇḍālādikule kammavasena upapatti hoti kammaṃ vipaccamānokāsakarātāya vinā tādīsāya uccanīcakulanibbattiyā abhāvato. Aḍḍhadaliddatādi aññāpi hīnapaṇītatā.

Kammunāti cettha yathā lokapajāsattasaddhehi eko evattho vutto, evaṃ sesasaddhepi, adhippāyaviseso pana tattha atthīti dassetuṃ “purimāpadena cetthā”tiādi vuttaṃ. Nāyaṃ loko brahmanimmitto kammaṃ upapajjanato. Na hi sannihitakāraṇānaṃ phalānaṃ aññena uppattidiṭṭhi yujjati. Tenāha “diṭṭhiyā paṭisedho veditabbo”ti. Yaṃ panettha vattabbaṃ taṃ visuddhimaggasaṃvaṇṇanādīsuvuttanayena veditabbaṃ. Tathā lokassa paṭhamupatti na brahmunāti “kammunā hi tāsū tāsū”tiādi vuttaṃ. Tatiyena “ayaṃ loko ādito pabhuti pabhavakammunā vattatī”ti vuttamatthaṃ nigameti. Vuttassevatthassa sūcanañhi nigamanaṃ. Taṃ pana niyamatthaṃ hotīti āha “kammeneva baddhā hutvā pavattanti, na aññathā”ti. Catutthena padena. Yāyatoti gacchato. Nibbattatoti nibbattantassa. Pavattatoti pavattantassa.

Dhutadhammā visesato taṇhāya santattavasena vattantīti āha “tapenāti dhutaṅgatapenā”ti. Methunavirati visesato brāhmaṇānaṃ brahmacariyanti sā idha brahmacariyenāti adhippetāti āha “brahmacariyenāti methunaviratiyā”ti. Etenāti iminā “tapenā”tiādihi catūhi padehi vuttana. Setṭhenāti uttamaṃ. Saṃkilesavisuddhiyā parisuddhena. Brahmanāti brahmabhāvaṃ setṭhabhāvaṃ. So panettha atthato brāhmaṇabhāvoti āha “brāhmaṇabhāvaṃ āvahatī”ti.

Brahmā ca sakko cāti sakkagarukānaṃ sakko sakkenapi garukātabbato, brahmagarukānaṃ brahmā brahmunāpi garukātabbato. Vijānatanti paramatthabrāhmaṇassa visesaṃ jānantānaṃ viññūnaṃ. Aviññūno hi appamāṇaṃ. Tenāha - “paṇḍitāna”nti. Sesam suviññeyyameva.

Vāseṭṭhasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

9. Subhasuttavaṇṇanā

462. Tudisaññāto gāmo nigamo etassāti todeyyo, tassa attajo todeyyaputtoti āha “tudigāmā”tiādi. Ārādhakoti saṃrādhako. Dhammanisanti yasmā sampādanena paripūraṇena icchitā, tasmā vuttaṃ “sampādako paripūrako”ti. Nāyati nicchayena gameti nibbānaṃ, taṃ vā nāyati paṭivijjhīyati etenāti nāyo, tato etassa sampādakahetubhāvato nāyo dhammo ariyamaggo taṃ nāyaṃ dhammaṃ. Tenāha “kāraṇadhamma”nti. Anavajjanti avajjapaṭipakkhaṃ.

463. Vaṭṭacārakato niyyātīti niyyānikaṃ ikārassa rassattaṃ ya-kārassa ca ka-kāraṃ katvā. Niyyāne vā niyuttaṃ, niyyānaṃ sīlanti vā niyyānikaṃ, tappaṭipakkhato aniyyānikaṃ. Sā pana atthato akusalakiriyāti āha “akusalapaṭipada”nti.

Bahubhāvavācako idha mahāsaddo “mahājano”tiādisuviyāti āha “mahantehi bahūhī”ti. Atthoti payojanaṃ. Mahantānīti bahulāni. Kiccānīti kātabbāni. Adhikaraṇānīti adhikārajīvikārūpāni. Gharāvāsakammameva

pañcabalikaraṇadasaattatthānabhāvato lokayātrāya ca sampavattiṭṭhānabhāvato jīvitavuttiyā vā hetubhāvato gharāvāsakammaṭṭhānaṃ.

“Appakenapi medhāvī, pābhatena vicakkhaṇo;
Samuṭṭhāpeti attānaṃ, aṇuṃ aggaṃva sandhama”nti.

Gāthāya vuttanayena cūḷantevāsikassa viya.

464. Ayoniso pavattitaṃ vāṇijjakammaṃ viya apāyabhūtaṃ kasikammaṃ nidassanabhāve ṭhapetvā ayonisomanasikaraṇavasena pavattaṃ gharāvāsakiccaṃ sandhāyāha - “yathā kasi...pe... evaṃ gharāvāsakammaṭṭhānampī”ti. Brāhmaṇabhatto ahoṣīti so kira bahū brāhmaṇe dhaṇaṃ datvā yaññaṃ kāresi. Uparīti “upari upaṭṭhātīti vadehī”ti brāhmaṇehi attano samayena ācikkhāpitopi yathā upaṭṭhitameva kathetvā kālaṃ katvā niraye nibbatto, atha brāhmaṇā - “iminā amhākaṃ yaññaṃ doso dinno”ti kujjhivā tassa kaḷevaram susānaṃ netuṃ nādaṃsu. Athassa ñātakehi sahasse dinne taṃ sahasaṃ gahetvā gehato nīharituṃ adaṃsu. Kassapasammāsambuddhakāle chaṭṭiṃsa itthiyo “ekā vatthaṃ adāsi, ekā gandhaṃ, ekā sumanamāla”ntiādinā taṃ taṃ dānamayaṃ puññaṃ katvā āyupariyosāne tāvatimsabhavane sakkassa devaraṇṇo paricārikā hutvā nibbattiṃsu sahasaacccharāparivārikā, sakkassa devaraṇṇo vejayantarathaṃ pesetvā pakkosāpitena guttilācariyabhūtena mahābodhisattena pucchitā taṃ taṃ attanā kataṃ puññaṃ byākariṃsu. Taṃ sandhāya vuttaṃ “sakalāya guttilavimānakathāya dīpetabba”nti. Vāṇijjakammaṭṭhānaṃ vipajjamānanti ettha tassa vipajjamānakāro heṭṭhā vutto. Evaṃ pabbajjakammaṭṭhānampi vipajjamānaṃ appaphalaṃ hotīti ānetvā sambandho. Sīlesu aparipūrākārinotiādi tassa vipajjanākāradassanaṃ. Jhānādisukhanti ettha ādi-saddena abhiññāvipassanādisukhassa viya sabrahmacārīhi saddhiṃ sīlasampadādisukhassa saṅgaho daṭṭhabbo. Arahattampi pāpuṇāti pageva sekkhaputhujjanasampattiyoti adhippāyo.

Cāgasīsenāti padhānabhūtena cāgena dānena taṃ avassayaṃ katvā. Ettha te na koci aphāsukabhāvoti. Ujukaṃ katvā aviruddhaṃ katvā, sampayojetvāti attho. Tapacariyanti aggiparicaraṇaṃ, tapacariyañca brahmacariyaggahaṇā duṭṭhullabhāvato.

466. Ajānanabhāvanti asabbaññubhāvaṃ. Bhagavato pana sabbaññubhāvo sadevake loke jalatale pakkhattatelaṃ viya pattharivā ṭhito, na me idaṃ patirūpaṃ, tato parivattissāmīti “brāhmaṇo, bho, gotamā”tiādimāha. Paccāharituṃ paṭipakkhena apaharituṃ. Setapokkharasadisoti puṇḍarīkapattasadisavaṇṇo. Suvaṭṭitāti vaṭṭabhāvayuttaṭṭhāne suvaṭṭā. Nāmakamyeṇāti nāmamattameva vacanamattameva. Tathābhūtānaṃ bhāvassapi abhāvena nihīnaṃ nāma hoti, nāma-saddo nihīnapariyāyo. Tenāha - “lāmakamyeṇā”ti.

467. Katamā vācā tesam seyyoti tesam caṅkiyādīnaṃ brāhmaṇamahāsālānaṃ vuccamānavibhāgāsu vācāsu katamā vācā seyyoti. “Seyyā”ti liṅgavipallāsena vuttaṃ. Sammutiyāti avilaṅghitasādhumariyādāya lokasammutiya. Tenāha “lokavohārenā”ti. Mantāti mantāsaṅkhātāya paññāya mantetvā jānitvā. Tenāha “tulayitvā”ti. Atthasaṃhitanti hetusaṅghitaṃ. Taṃ pana ekaṃsato yuttuyuttaṃ hotīti āha - “kāraṇanissita”nti. Āvutotiādisu ādito abhimukhaṃ ñāṇagatiyā vibandhanena āvuto, āvariyaṇa visesato ñāṇagatiyā nibandhanena nivuto, evaṃ ophuṭo paliguṇṭhito. Pariyonaddhoti samantato onaddho chādito. Tenāha “paliveṭhito”ti.

468. Sace etaṃ kāraṇamatthīti “nissatṭhathīṇakattṭhupādāno aggi jalatī”ti etaṃ kāraṇaṃ sace atthi yadi siyā, so aparō tiṇakattṭhupādāno aggi yadi bhavēyya. Sadoso sādīṇavo sapaṛikkilesō. Paṛisuddhoti upakkilesābhāvena sabbaso suddho. Jāti ādīṇaṃ abhāvenāti jātippaccayānaṃ kammakilesānaṃ niggamēna.

469. Na niccalā tiṭṭhantīti tattha pakkhipitabbassa labbhamānattā yathāpaññattaṃ hutvā niccalā akampiṃyā na tiṭṭhanti. Taṃ dosaṃ taṃ ūnatādosāṃ.

Aññasmiṃ asatīti atthabhañjakamusāvāde asati. So hi attano santakassa adātukāmatādivasena pavattassa akammapathappattassa musāvādabhāvassa viparīto añño idha adhippeto. Tathā hi itaro yebhuyyena vaḷaṇṇitabbato voharitabbato vaḷaṇṇjakamusāvādōti āha. Na kadāci musāvādīti dve kathā na kathenti. Bāhirakāṇaṃ anavajjatapasaṃmatāyapi nissitoti vattuṃ āha “sīlavā tapanissitako hoti”ti. Vivaṭamukhā mantajjhenamaṇḍitā sabbaso sajjhāyā honti, na itareti āha “pabbajitā niccaṃ sajjhāyanti”ti.

470. Ciraṃ nikkhantoti niggato hutvā cirakāle. Na sabbaso paccakkhā honti satisammohato maggānañca aññathā karaṇato. Cirāyitattanti “ayaṃ maggo”ti kathanassa cirāyanaṃ. Vitthāyitattanti asappaṭibhānaṃ. Taṃ pana saupamāha dassetuṃ “yathā”tiādi vuttaṃ.

Balasampannoti kāyabalena samannāgato. Pamāṇakataṃ kammaṃ nāma pamāṇakarāṇaṃ rāgādikilesānaṃ avikkhambhitattā “pamāṇakataṃ kammaṃ nāma kāmāvacara”nti āha, tesāṃ pana vikkhambhitattā vuttaṃ “appamāṇakataṃ kammaṃ nāma rūpārūpāvacara”nti. Tatthāpi visesato appamaññābhāvanā sambhavatīti āha “tesupī”tiādi. Nirīhakattā yathā appamāṇasamaññā labbhati, taṃ dassetuṃ “pamāṇaṃ...pe... vuccatī”ti āha. Na ohīyati na tiṭṭhatīti katūpacitampi kāmāvacarakammaṃ yathādhighate mahaggatajjhāne aparihīne taṃ abhibhavitvā āsīdetvā passe ohīyakaṃ katvā paṭisandhiṃ dātuṃ samatthabhāvena na tiṭṭhati. Laggitunti āvarituṃ. Ṭhātunti patitṭhātuṃ. Pharitvāti paṭippharitvā. Pariyādiyitvāti tassa sāmattiyaṃ khepetvā. Kammaṃsa pariyādiyanaṃ nāma vipākuppādabandhanamevāti āha - “tassa vipākaṃ paṭibāhitvā”ti. Sesāṃ suviññeyyameva.

Subhasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

10. Saṅgāravasuttavaṇṇanā

473. Abhippasannāti abhisamecca pasannā. Tenāha - “aveccappasādavasena pasannā”ti. Brāhmaṇī vigatamalamaccheratāya “tuyhaṃ deyyadhammaṃ ruccanakattṭhāne dehī”ti āha. Maggeneva hissā macchariyassa pahīnattā buddhapakkhabrāhmaṇapakkhavasena ubhatopakkhikā.

Kiṃsūti kinti pucchāvacanaṃ. Chetvā anādiyitvā vināsetvā. Sukhaṃ setīti cittasantāpābhāvena sukheṇa supati. Na socatīti tato eva sokaṃ nāma vināseti. Kodhanti kujjhanalakkaṇaṃ kodhaṃ. Chetvā samucchinditvā. Sukhaṃ setīti kodhapariḷāheṇa aparīdayhamānattā sukhaṃ supati. Kodhavināseṇa vinaṭṭhadomanassattā na socati. Visamūlassāti dukkhavipākassa. Madhuraggassāti akkosakassa paccakkosanena, pahārakassa paṭippaharaṇena yaṃ sukhaṃ uppajjati, taṃ sandhāyeva “madhuraggo”ti vutto. Imasmiñhi ṭhāne pariyosānaṃ “agga”nti vuttaṃ. Ariyāti buddhādayo ariyā.

Pañhaṃ kathesīti brāhmaṇo kira cintesi - “samaṇo gotamo lokapūjito, na sakkā yaṃ vā taṃ vā vatvā santajjetuṃ, ekaṃ saṇhapañhaṃ pucchissāmi”ti. So ekaṃ pucchāgāthaṃ abhisankharitvā “sace asukassa nāma vadhaṃ rocemīti vakkhati, ye tuyhaṃ na ruccanti, te māretukāmosi, lokavadhāya uppanno kiṃ tuyhaṃ samaṇabhāvenāti niggahessāmi. Sace na kassaci vadhaṃ rocemīti vakkhati, atha naṃ tvaṃ rāgādīnampi vadhaṃ na icchasi, tasmā samaṇo hutvā āhiṇḍasīti niggaṇhissāmi”ti imaṃ ubhatokoṭikaṃ pañhaṃ puṭṭho samaṇo gotamo neva gilituṃ na uggilituṃ sakkhissatī”ti evaṃ cintetvā imaṃ payhaṃ pucchi. Tassa bhagavā ajjhāsayānurūpaṃ kathesi. So pañhabyākaraṇena ārādhitaṇṇaṃ pabbajjaṃ yāci. Satthā taṃ pabbājesi, so pabbajjākkiccaṃ matthakaṃ pāpesi. Tena vuttaṃ “pabbajitvā arahattaṃ patto”ti.

Avabhūtāti adhobhūtā. Adhobhāvo sattānaṃ avaḍḍhi avamaṅgalanti āha - “avaḍḍhibhūtā avamaṅgalabhūtāyevā”ti. Paribhūtāti paribhavappattā. Vijjamānānanti pāliyaṃ anādare sāmivacananti tadatthaṃ dassento “vijjamānesū”tiāha. Pakatṭhaṃ, pavaḍḍhaṃ vā ñāṇanti paññāṇanti bhagavato ñāṇaṃ visesetvā vuttaṃ.

474. Abhijānitvāti abhivisiṭṭhena ñāṇena jānitvā. Vositavosānāti katakaraṇīyatāya sabbaso parisositaniṭṭhā. Pāramisaṅkhātanti paramukkaṃsabhāvato pāramīti saṅkhātāṃ. Tenāha “sabbadhammānaṃ pārabhūta”nti. Brahmācariyassāti sāsanaṃ brahmācariyassa ādibhūtaṃ. Tenāha “uppādakā janakā”ti. “Idamevaṃ bhavissati idameva”nti takkanaṃ takko, so etassa atthīti takkī. Yasmā so taṃ taṃ vatthuṃ tathā tathā takkitvā gaṇhati, tasmā vuttaṃ “takkagāhī”ti. Vīmaṃsanasiḷo vīmaṃsī paccakkhabhūtamattaṃ vīmaṃsanabhūtāya paññāya kevalaṃ vīmaṃsanato. Tenāha “paññācāraṃ carāpetvā evaṃvādī”ti. Yathāvuttatakkīvīmaṃsībhāvena takkapariyāhataṃ vīmaṃsānucaritaṃ sayappaṭibhānaṃ evametanti vatvā.

485. Aṭṭhitapadhānavatanti aññattha kismiñci puggale aṭṭhitapadhānavataṃ anaññasādhāraṇaṃ bhoṭo gotamassa padhānaṃ ahosi. Sappurisapadhānavataṃ ahosi sappurisapadhānavatādhigatānaṃ etādisānaṃ arahataṃ acchariyapuggalānaṃyeva āveṇikapadhānavataṃ ahosi. Ajānantova pakāsetīti ayaṃ pucchitamattaṃ sayaṃ paccakkhato ajānanto eva kevalaṃ saddaṃ uppādetvāva pakāsesīti saññāya āha. Ajānabhāve santeti ime adhidevāti paccakkhato jānane asati. Paṇḍitena manussenāti lokavohāraṇakusalena manussena, tvaṃ pana lokavohārepi akusalo. Vacanatthañhi ajānanto yaṃ kiñci vadati. Uccena sammatanti uccaṃ supākaṭaṃ sabbaso taruṇadārakehipi sammatāṃ. Ñātameṭaṃ yadidaṃ atthi devāti. Tenāha “susudāraṇāpī”tiādi. Devāti upapattidevā. Adhidevā nāma sammutidevehi adhikadevāti katvā, tadanñe ca manusse adhikabhāve kimeva vattabbaṃ. Sesāṃ suviññeyyameva.

Papañcasūdaniyā majjhimanikāyaṭṭhakathāya

Saṅgāravasuttavaṇṇanāya līnatthappakāsanā samattā.

Niṭṭhitā ca brāhmaṇavaggavaṇṇanā.

Majjhimaṇṇāsaṭṭikā samattā.

ABOUT THIS TRANSLATION

This translation is part of the PaliVerse Project - the first complete, unified English translation of the Pāli Canon together with its Commentaries (Aṭṭhakathā) and Subcommentaries (Tīkā), accompanied by interactive study tools. PaliVerse is an ongoing project. The AI translations are continuously improved through experts' revisions and feedback. This text is the latest translation as of the date of download.

PDF Creation Date: 14 September 2026

HOW TO CITE

PaliVerse (2026). Subcommentaries. The Canon of Discourses - Subcommentaries. 2. The Collection of the Middle Length Discourses - Subcommentaries. 2. Subcommentary on the Middle Fifty Discourses. 5. The Chapter on Brahmins Retrieved from paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · All Rights Reserved
Centre for Study and Practice of Theravāda Buddhism
Civic Non-Profit Company registered in Greece
This PDF may be freely distributed for study and practice.

PaliVerse.org